

PROGRAMMA **NAAR EEN RIJKE WADDENZEE**

WAD VEERKRACHTIG!

Duurzame Oogst Waddenzee

Duurzame oogst van vis, schaal en schelpdieren uit de Waddenzee; een overzicht van denkbeelden

Sonja van der Graaf en Ingrid van Beek

Oktober 2020

'Je moet eerst vragen wat je onder natuur verstaat en dan wat je met die natuur wilt.'

'Wat is je referentie? Terugkeer van alle soorten die voorheen voor kwamen lijkt 'niet realistisch.'

'Ergens moeten er stukken natuur onverstoord zijn zodat de natuurlijke processen zich kunnen ontwikkelen en je kunt zien hoe en wat zich daar afspeelt.'

'Je moet de natuur wel de tijd geven om terug te kunnen komen.'

'Er zijn ook invloeden zoals de klimaat verandering of de morfologische invloeden van buiten de Waddenzee, die van groot belang en wellicht meer van belang zijn voor de natuur dan de visserij.'

'Veel vissers voelen zich beheerder van het gebied en zien dat je soms bepaalde delen met rust moeten laten.'

'4,5 dag continue garnalen vissen hoort niet bij de Waddenzee.'

'Vissers zouden ook een functie kunnen hebben als hoeder van de natuur, omdat ze een beeld hebben hoe het met het systeem gaat.'

'Hoe groot is nog de economische betekenis van de visserij en welke bijdrage levert de huidige visserij, waarbij vissers een groot deel van de week op zee zijn, nog voor het toerisme.'

'Het is bijna een religie dat sluiten altijd goed is. Sluiting lijkt wel een dogma.'

'Het concept van ecologische draagkracht is heel lastig is omdat we (voor vis) veel te weinig weten over alle interacties met het ecosysteem.'

'Het drama is dat vissers veel te goed zijn geworden. De eeuwenoude traditie is dat je een betere visser bent als je meer vangt maar door de moderne techniek kunnen ze binnen een paar jaar de hele zee leegvissen.'

'De schaalvergroting is een trend die de vissers moeten doorbreken.'

'De verwachting is dat je door delen met rust te laten en zien hoe de ontwikkelingen gaan, je ook leert hoe je de andere delen die je wel gebruikt, beter kunt gebruiken.'

'Vis moet de mogelijkheid hebben om groot en oud te worden.'

'Krijgen we met alle convenanten opgeteld wel de Rijke Waddenzee terug?'

'Als de oogst is afgestemd op wat de Waddenzee kan hebben heb je misschien geen "no take zones" meer nodig.'

'Alle mensen die het over het over visserij hebben, hebben het over iets anders. Als je niet met elkaar over hetzelfde praat dan kom je er niet uit.'

'Het zou beleid moeten worden om niet iedere 3 jaar discussie te hebben; dat sluit niet aan bij de tijdschaal van ecologische processen.'

'De invoering van "maximum sustainable yield" heeft er toe bijgedragen dat vissers met minder visuren meer vangen.'

'Hoeveel schol er zou kunnen zijn zonder de bijvangst in de garnalenvisserij?'

'We kijken naar specifieke soorten en niet naar het verband tussen de soorten.'

'Een visserij die geen impact heeft op het ecosysteem bestaat niet; maar als je de balans vindt dan is er sprake van maatschappelijk draagvlak.'

'Wat is vangst naar draagkracht nu werkelijk; komt dat overeen met de wettelijke instandhoudingsdoelen?'

'De huidige sluitingen zijn activiteit gestuurd en niet systeem gestuurd.'

'Het is maar de vraag of kleinschalig wel altijd duurzaam is.'

Z'o'n quotum op uren i.p.v. op vangst doe je als je geen bestandsschatting kan maken maar wel weet dat er sprake is van een race to the bottom.'

'Verschilt de draagkracht niet per type visserij?'

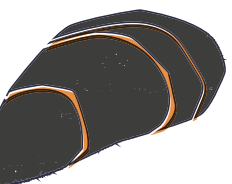

'Het zou wel goed zijn om over te stappen naar verstandig vissen of niet vissen op gezette tijden waarbij je pragmatisch naar de bestanden kijkt als collectief en niet vanuit de individuele visser.'

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting	5
1. Inleiding	7
Aanleiding	7
Doel	7
Werkwijze	7
2. De verschillende denkbeelden	9
A – Natuur in de Waddenzee	9
B – Visserij in de Waddenzee	12
C – Oogst van vis, schaal en schelpdieren	14
D – Ruimtelijke verdeling van voor visserij open en gesloten gebieden	17
E – Overige opmerkingen	19
3. Samenvattend	20
Bijlage 1 – Lijst van geïnterviewde personen per sector	23
Bijlage 2 – Overzicht van alle verschillende reacties per vraag	25
Bijlage 3 – Kijkrichtingen voor natuur	50
Bijlage 4 – Voor visserij gesloten gebieden	52

Samenvatting

Iedereen hecht waarde aan de natuur van de Waddenzee. Echter de natuurbeelden die men voor ogen heeft verschillen; bijna iedereen noemt het belang van vitale natuur maar voor sommige is dat vooral omdat een vitale natuur noodzakelijk is voor de functionele natuur waar benutten voorop staat. **Zolang het niet helder is over welke natuur men spreekt kan er ook moeilijk overeenstemming ontstaan over welke natuur je wilt realiseren.**

Benutten mag. Ook bij de bespreking van het begrip duurzaamheid blijkt dat er voor exploitatie van de natuurlijke hulpbronnen een brede acceptatie is mits het fundament onder die hulpbronnen niet wordt weg geslagen; je mag rente oogsten maar niet het kapitaal aantasten. Het kapitaal van de Waddenzee is zeer dynamisch van aard waarbij dingen afbreken en elders weer terug komen en waarbij het niet altijd duidelijk is of zaken verdwijnen door benutting of door andere oorzaken eventueel ook buiten de Waddenzee. Het merendeel gelooft wel dat herstel optreedt mits de basisvoorwaarden gerealiseerd zijn en er voldoende tijd wordt gegeven. **De vraag hierbij is in hoeverre medegebruik (oogst van voedsel, recreatie) invloed heeft op herstel van de basisvoorwaarden.**

De natuur in de Waddenzee is er beter aan toe dan voorheen; de extreme uitwassen van exploitatie zijn aan banden gelegd en een aantal externe factoren zoals vervuiling zijn verbeterd. De toestand van vis en vogel gemeenschappen baart wel zorgen als ook de onderwaternatuur in het algemeen. **Wederom geldt ook hier dat de mening over de toestand van de natuur ook afhangt van het natuurbeeld wat men koestert.**

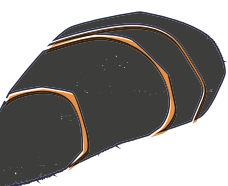
Van cruciaal belang voor de natuur is ruimte voor grootschalige dynamiek en de verbinding met het meta-ecosysteem. Daarnaast worden specifiek schelpdierriffen, zeegrasvelden en kwelders als belangrijke habitattypen genoemd. **Wanneer we het over herstel hebben is de vraag in hoeverre je wilt tuinieren en hoeveel tijd je de natuur geeft om te laten zien of herstel optreedt.**

Visserij hoort bij de Waddenzee. De visserij is wel te goed geworden in de zin dat je met de moderne technieken de zee binnen een paar jaar kan leeg vissen. **Vragen zijn er over de huidige economische betekenis van de Waddenzeevisserij, de relatie tussen de vissers en de Waddenregio en hoe vissers een rol zouden kunnen hebben als hoeder van de natuur.**

Visserij kan een bijdrage leveren aan de voedseltransitie (aquacultuur als eiwitbron). Het is nog niet helder wat de ecologische mogelijkheden/beperkingen zijn. Het lijkt wel beter te passen bij de Noordzee dan bij de Waddenzee hetgeen een andere type ondernemerschap vergt.

Populatie beheer is een kernbegrip wanneer we spreken over duurzame visserij; echter het gaat niet alleen om de aanwas en de aanwezigheid van oude, grote vissen maar ook om het effect op de rest van de voedselketen en de functie in het ecosysteem. **Probleem is dat we onvoldoende kennis hebben om de ecologische draagkracht te bepalen.**

Voor het behoud van een productieve Waddenzee, ook voor toekomstige generaties, worden een aantal omstandigheden (zoals vispasseerbaarheid) benoemd, herstel van de rijke Waddenzee en goed beheer van bestanden. **Echter ook hier wordt weer gerefereerd aan het belang van een gezamenlijke koers; een rationele discussie over wat we met de Waddenzee en de verschillende visserij sectoren willen.**

Wat dan wel bijzonder is, is dat de marktwerking en de sociaal-culturele context als factoren worden aangemerkt die het meeste van invloed zijn op de visserij en dus niet het natuur of visserij beleid. **Overigens verandert de sociaal-culturele context als gevolg van veranderende eigendomsstructuren en is er door de marktwerking een ongelijk speelveld.**

De verwachting is dat de veranderingen in de eigendomsstructuur binnen de visserij door zullen zetten, er minder ruimte zal komen voor de visserij en dat vissers overblijven die meebewegen met wat de maatschappij en de ecologie verlangt. **De vraag is welke rol de overheid hierin zal spelen en hoe de sector zal opereren op weg naar nieuw ondernemerschap.**

Bij het begrip vangst of kweek naar draagkracht wordt vooral aan de ecologische draagkracht gerefereerd waarbij er geen impact is op de overige componenten van het ecosysteem. Maar wat weten we nu over die draagkracht; voor vis weten we weinig over alle interacties met het ecosysteem. En hoe wegen aantoonbare effecten van vangst of kweek ten opzichte van de variatie die andere factoren veroorzaken? Uiteindelijk bepalen we gezamenlijk, op basis van de beschikbare kennis, welke impact acceptabel is. **Het lijkt noodzakelijk om de verschillende beleidstermen, zoals natuur-inclusieve visserij, nader te beschrijven en kijken hoe die zich verhouden tot wettelijke instandhoudingsdoelen.**

Zoals verwacht zijn de meningen over passende visserij heel verschillend. Deze verschillen zijn veelal weer terug te voeren op de vraag welke natuur men voor ogen hebt en welke ruimte men aan die natuur wil geven **(met twijfel over nut en noodzaak van ongestoorde gebieden).**

Volgens velen heeft de garnalenvisserij huiswerk te doen en moet er meer druk worden gezet om de in het VisWad akkoord afgesproken **50% impact vermindering te realiseren waarbij we creatief moeten nadenken hoe dit te sturen waarbij het over bestandsbeheer gaat, over economische concurrentie en cultuur.**

Mosselkweek in de Waddenzee wordt zeer verschillend gewaardeerd; zijn het akkers die niet in een natuurgebied thuis horen of hebben zij toch ook een toegevoegde waarde omdat ze zorgen voor een hogere biomassa. Zorgen zijn er over **de landschappelijke impact als bodemzaadvisserij voor 100% vervangen moet worden door MZI's.**

Voor kokkels en oesters zijn net zoals voor garnalen en mosselen afspraken tussen de visserij en natuurorganisaties waarbij er wel twijfels zijn of die voldoende gebaseerd zijn op de functies in het ecosysteem en of het verstorend effect wel proportioneel is per eenheid product.

Voor alle sectoren is het goed als vissers met een goed verhaal komen hoe zij op een verstandige manier de visserij uitoefenen zodat de consumenten het Waddenzee product blijven eten.

De huidige zonering met verschillende typen gesloten gebieden wordt als een lappendeken gezien; maar het is wel “hun gezamenlijke lappendeken”; een compromis tussen economische en ecologische belangen die lastig valt uit te leggen aan een buitenstaander maar door belanghebbenden wel begrepen wordt. **Vraag is wel of de huidige verdeling optimaal is voor het verkrijgen van gebieden waar de natuurlijke ontwikkeling ongehinderd haar gang kan gaan, gesteld dat dat een gezamenlijk doel is. Om dat helder te krijgen moeten we beginnen met het snappen van elkaars beelden en waar die vandaan komen om daarna overeenstemming te bereiken over welke natuur we willen realiseren en wat de weg is die daartoe leidt.**

1. Inleiding

Aanleiding

Programma naar een Rijke Waddenzee (PRW) heeft als opdracht een gemeenschappelijke visie te ontwikkelen over de verdere verduurzaming van de Waddenvisserij waarbij er aandacht is voor een coherent ruimtelijk beleid van beschermde gebieden, de impact van het veranderende klimaat op de visserij en aandacht voor het tegengaan van verspilling. Tevens wordt er gevraagd om de kennis van de sector te verbinden aan de kennis van de omgeving om zo tot een optimaal beheer te komen.

De Ontwerp-Agenda voor het Waddengebied 2050 formuleert als centrale opgave de visserij zo in te richten dat ze past bij de Waddenzee en de Noordzeekustzone; een economische rendabele visserij die het herstel van de natuurwaarden, gekenmerkt door ongestoorde natuurlijke processen, niet verhinderen en waarbij er fysiek ruimte blijft voor de visserij naast andere ruimtelijke ontwikkelingen zoals gesloten gebieden voor natuur, dynamisch kustbeheer, natuurontwikkeling langs de randen van het Wad en experimenten voor de opwekking van energie.

Alvorens een gemeenschappelijke visie te kunnen ontwikkelen is het van belang om te weten welke denkbeelden er leven bij de verschillende partijen; bv over welke oogst mogelijk is zonder natuurlijke processen te verstoren en hoeveel fysieke ruimte er moet zijn voor gesloten gebieden en voor visserij. PRW besloot daartoe een serie interviews te houden met verschillende belanghebbenden en deskundigen uit de visserij, de natuurorganisaties, de overheid en de wetenschap.

Doel

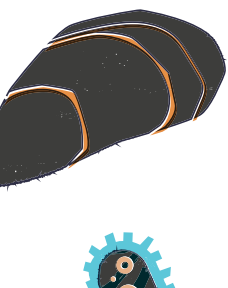
PRW beoogt te komen tot concreet gedeelde beelden van in de concept-Agenda voor het Waddengebied genoemde uitgangspunten zoals het inzetten op een gezonde visserijsector die alleen het surplus uit het ecosysteem oogst. Ook benoemt de Agenda dat de visserij natuur-inclusief moet zijn: een visserij die past bij de draagkracht van de Waddenzee en het herstelvermogen van de zeenatuur niet aantast. Op basis van deze uitgangspunten kan er aan een visie worden gewerkt.

Een eerste stap is een verkenning onder de belanghebbende partijen en deskundigen naar hun streefbeelden en op welke redeneerlijn deze zijn gebaseerd. Op basis van de verschillende reacties onderzoeken we over welke punten overeenstemming bestaat en waarover niet. Het vervolgtraject hierna zal er op gericht zijn gesprekken met belanghebbenden te voeren over juist die zaken waar (nog) geen overeenstemming over bestaat.

Werkwijze

Er zijn semigestructureerde open twee op één interviews gehouden met 14 personen. De geselecteerde personen zijn vanuit hun huidige functie betrokken of vertegenwoordigen een organisatie die betrokken is bij visserij, natuurbeheer, visserij of natuuronderzoek, en visserij of natuurbeleid in de Waddenzee. Van de 14 geïnterviewden zijn er 3 personen afkomstig uit het onderzoek, 4 uit de visserij, 4 uit de natuurbescherming en 3 van uit beheer en beleid (zie bijlage 1).

Zij kregen voorafgaand aan het interview de vragenlijst ter informatie toegestuurd en 2 kaarten met daarop de verschillende voor visserij gesloten gebieden (zie bijlage 4). De vragenlijst was opgebouwd uit 4 blokken te weten a) natuur in de Waddenzee, b) visserij in de Waddenzee, c) oogst van vis, schaal en schelpdieren, en d) de ruimtelijke verdeling van voor visserij open en gesloten gebieden. Het door ons opgestelde verslag van het interview is door 11 personen becommentarieerd terug gestuurd.

Op basis van alle verslagen is er een overzicht gemaakt van de verschillende reacties per vraag (zie bijlage 2) waarna er een samenvatting is geschreven met een zo objectief mogelijke weergave van de gesprekken (hoofdstuk 2).

Het betreft hier niet een wetenschappelijke onderzoek; er is dan ook niet overal uitvoerig gekwantificeerd hoeveel respondenten een bepaalde uitspraak deden en in welke sector ze werkzaam zijn. Ten eerste kun je vragen stellen over de verdeling van de verschillende personen over de verschillende sectoren en ten tweede zijn niet alle vragen tijdens alle interviews even uitvoerig aan bod gekomen. Kern van dit document is inzicht te krijgen in de diversiteit van denkbeelden en selectie van onderwerpen die, alvorens tot een gedeelde visie te kunnen komen, het verdienen om met de diverse belanghebbenden verder te worden uitgediept (hoofdstuk 3).

2. De verschillende denkbeelden

Dit hoofdstuk geeft een samenvattende beschrijving, met een zo objectief mogelijke weergave van de gesprekken. Bij gedeelde uitspraken wordt in sommige gevallen gekwantificeerd hoeveel respondenten dit gezegd hebben en in welke sector ze werkzaam zijn (bv 3O, 2V) waarbij B staat voor Beheer & Beleid, N voor Natuurbescherming, O voor Onderzoek en V voor Visserij.

A – Natuur in de Waddenzee

Waarde van natuur

Allen spreken met warmte over de natuur in de Waddenzee. Bij sommige is die liefde gegroeid van kinds af aan en via het dagelijkse werk en bij anderen is het meer door kennis en verstand ingegeven.

Het is vooral de dynamiek van het gebied die door 6 respondenten (2B, 2O, 2V) wordt genoemd; de dagelijkse dynamiek veroorzaakt door eb en vloed en instroom van zoet water maar ook de wisseling van de seizoenen en de grootschalige dynamiek. Je ziet de natuurkrachten van het water; de geo-morfologische processen die zich over grote oppervlakte- en tijdschalen kunnen ontwikkelen en daarmee de ecologie vormen (1B, 1O, 1V). Vijf respondenten (2B, 2N, 1O) noemen specifiek de weidsheid van het landschap alhoewel één persoon (1N) die zeker niet meer onaangestast vindt.

De karakteristieken van het gebied maken dat het een enorm belangrijke functie heeft voor vogels en onderwaternatuur waaronder vissen, niet alleen voor het gebied zelf maar ook voor Europa en wereldwijd.

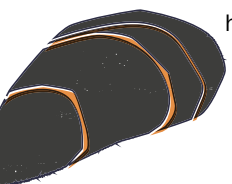
Het is een uniek gebied, onze laatste wildernis waar een aantal natuurlijke processen nog ongestoord kunnen plaats vinden, waarvoor we een bijzondere verantwoordelijkheid hebben om het goed te beheren waarbij één respondent (1N) ook nadrukkelijk benoemt dat het gebied eigenlijk weinig beheer nodig heeft terwijl iemand anders (1O) benadrukt dat het gebied ongerept lijkt doch dat er een ontzettend grote menselijk component is (zonder welke het gebied waarschijnlijk ook minder interessant zou zijn). Een respondent (1N) benoemt juist het zijn van een delta dat het gebied zo bijzonder maakt; daarom moeten we niet vergeten om naast de Waddenzee ook naar het rivierensysteem daarachter te kijken.

Twee respondenten (2N) vinden dat de Waddenzee niet als natuur wordt beheerd en redelijk gehavend is. Meerderen (2B, 1O) wijzen op de vitaliteit van het systeem en het natuurlijk herstelvermogen.

Sommige hechten grote waarden aan natuur; als bron om aan op te laden of omdat die schoonheid geeft, rust en inspiratie. Anderen noemen het belang van de natuur en het medegebruik (oogst van voedsel, recreatie) en de balans daartussen.

Natuurbeelden

Gevraagd naar wat de respondenten voor natuurbeeld (zie bijlage 3) hanteren, noemen 10 respondenten (2B, 4N, 3O, 1V) vitale natuur waarbij het gaat over het behouden, herstellen en ontwikkelen van internationaal karakteristieke biodiversiteit. Daarbij zeggen zeker 7 personen dat het eigenlijk een combinatie is van vitale natuur, functionele natuur (diensten die de natuur levert herkennen en zodanig benutten dat ze duurzaam kunnen voortbestaan) en beleefbare natuur (voor een breed publiek bereikbaar, toegankelijk en beleefbaar). Ook voor de 3 respondenten (3V) die kiezen voor functionele natuur geldt dat zij de Waddenzee zien als een hoog productief gebied waar je uit kunt oogsten mits er geen substantiële effecten zijn; men realiseert het belang van het behoud van de vitale natuur om functioneel te kunnen blijven. Waarbij één respondent (1V) benoemt dat je de vitale natuur wellicht kunt helpen middels benutting van diensten; door mosselkweek meer mossels, met hun diensten, in het systeem te brengen.

Tabel 1.: Natuurbeelden van respondenten, onderverdeeld per sector

	Totaal	Beleid & Beheer	Natuur- bescherming	Onderzoek	Visserij
1. Functionele natuur	10	2	2	2	4
2. Vitale natuur	10	2	4	3	1
3. Beleefbare natuur	9	2	2	2	3
Combi van alle drie	7	2	2	2	1
Combi van twee (beleefbare en functionele natuur)	2				2
Alleen functionele natuur	1				1
Alleen vitale natuur	3		2	1	

Een beperkt aantal benadrukt (1B, 3V) ook de rol van gastheerschap als sleutel naar begrip en betrokkenheid waarbij er verwondering (1N) is over het prijskaartje dat hangt aan in het gebied te mogen zijn, hetgeen je als uitdrukking zou kunnen zien van de waarde die men aan het gebied geeft (we betalen in het buitenland gemakkelijk voor toegang tot nationale parken). Ook zijn er vragen over de balans tussen beschermen en beleven en of we het toerisme op een hoger plan kunnen brengen (1B).

Volgens één respondent (10) ligt de bron van heel veel verwarring in het verschil in referentiebeeld van natuur. Je hebt de ongestoorde natuur waarbij de referentie is de natuur zonder invloed van de mens maar er is in de Waddenzee geen natuur zonder invloed van de mens; niet alleen door visserij maar ook door aanleg van dijken. Je moet eerst vragen wat je onder natuur verstaat en dan wat je met die natuur wilt.

Duurzaamheid

Voor wat betreft duurzaamheid geven de meeste (2B, 10, 1V, 1N) aan dat ze daarbij vooral denken aan de hulpbronnen zodanig gebruiken dat over de langere termijn het fundament onder die hulpbronnen niet wordt weg geslagen zodat volgende generaties hun eigen beslissingen kunnen nemen hoe deze hulpbronnen te gebruiken. Er kan dus wel exploitatie zijn en de kunst is om impact te verminderen of in positieve zin bij te dragen.

Sommigen (10, 1V) geven aan dat het niet alleen om ecologische duurzaamheid gaat maar ook om economische duurzaamheid en de sociale componenten. Ook wijst één respondent (1V) op het feit dat bij exploitatie alleen naar negatieve effecten wordt gekeken terwijl je ook de positieve effecten zou moeten beschouwen (zoals de bijdrage aan gezonde voeding of het verhogen van de voedselbeschikbaarheid voor het ecosysteem door mosselkweek).

Bij de vraag wat in de natuur in stand moet worden gehouden zijn de antwoorden niet compleet en divers. Er is een pleidooi (10) voor behoud van de natuur op zichzelf; de zogenaamde intrinsieke natuur; voorkomen dat, met wat er nu nog rest, we nog eens van dit soort processen doormaken, dat er zaken definitief verdwijnen. Ergens moeten er stukken natuur onverstoorde zijn zodat de natuurlijke processen zich kunnen ontwikkelen en je kunt zien hoe en wat zich daar afspeelt. Die zijn er nu onvoldoende. Op den duur weet je niet meer wat er kan zijn en wat je mist. Je moet aan de natuur het recht toekennen om zich te ontwikkelen.

Anderen (2N) wijzen er op dat je moet definiëren welk type natuur je wilt behouden / ontwikkelen en dat je dan moet kijken welke vormen van medegebruik je kunt toelaten. Alhoewel er wel wettelijke doelen zijn vastgelegd is, bij het definiëren van je doelen, van belang om aan te geven wat je referentie is als je praat over herstel van de Rijke Waddenzee met haar dynamiek. Dynamiek houdt overigens ook in dat je accepteert dat dingen afbreken en elders weer terug komen (1N). Nu tekenen we op basis van bestaande natuurwaarden kaartjes en denken dat dat gaat werken maar we moeten breder kijken; de WZ heeft geen unieke soorten maar het gaat om de soortenrijkdom. De soortenrijkdom en biodiversiteit is van nature niet heel groot. Veel van de voorkomende soorten kunnen snel koloniseren in een dynamische omgeving wat bijdraagt aan het herstellvermogen van het systeem.

Het merendeel (4N, 3V, 1B, 2O) gelooft wel dat herstel optreedt mits we de condities herstellen, de basisvoorwaarden realiseren, en voldoende tijd geven. De vraag is wel over welk herstel we dan spreken, wat de referentie is. Terugkeer van alle soorten die voorheen voor kwamen lijkt niet realistisch (1O). Twee respondenten (2N) benadrukken dat actief natuurherstel met fysieke maatregelen niet past bij een natuurgebied waar je juist de natuurlijke processen de ruimte wilt geven. Daarnaast wijzen enkelen (2N, 1O) op het belang van het reguleren van het medegebruik. Tegelijkertijd moet je je wel realiseren dat je kunt proberen met visserij beheer het zo te regelen dat je de rente oogst terwijl er ook ontwikkelingen zijn zoals bv de klimaat verandering of de morfologische invloeden van buiten de Waddenzee, die van groot belang en wellicht groter belang zijn voor de natuur (2V, 1O, 1B).

Stand van de natuur in de Waddenzee

Een standpunt over de staat van de natuur in de Waddenzee hangt af van de blik waar mensen mee kijken; welke referentie ze hebben. Sommigen vinden het ook heel lastig om hier wat over te zeggen (1V, 2N, 1B). Als je 2020 vergelijkt met 1970 dan zie je een aantal grote positieve veranderingen; kijk naar zeehonden. Er was sprake van aanzienlijke vervuiling, eutrofiering en slecht gereguleerde exploitatie. Dat is aanzienlijk verbeterd; meeste extreme uitwassen van exploitatie zijn ook aan banden gelegd (2V, 2B, 1O). Maar dat wil niet zeggen dat het nu perfect gaat. Er is aandacht nodig voor visgemeenschappen en voor vele vogelsoorten. Anderen vinden dat het ronduit slecht gaat zeker met de onderwaternatuur (3N). En er zijn zorgen over drukte (en lawaai) door toerisme en vaarverbindingen (1B, 1V, 1O).

Visserijdruk wordt genoemd als één van de oorzaken (intensieve bodemberoering) (1N) voor de stand van de onderwaternatuur maar ook de beperking van natuurlijke processen door dammen en sluisen, baggeren en kustbescherming (1N, 1V). Ook wordt er gewezen op de gevolgen van de klimaatverandering die de ecologische marges, de veerkracht van het systeem verkleint (zie bv de gevolgen voor trekvogels) (1N) en de relatie met de Noordzee en het belang van de Noordzeekustzone (en of je wel wat kunt doen in de WZ om de visstand te verbeteren of dat dat meer buiten de WZ ligt). (2O, 1B)

Enkelen spreken zich positief uit over de aandacht voor zoet/zout verbindingen en voor kennisontwikkeling met betrekking tot onderwaternatuur (1B, 2N) waarbij nog wel de vraag wordt opgeroepen of we met meer kennis gaan werken aan herstel of dat we herstel vanzelf moeten laten gebeuren.

Belang van natuurlijke processen, habitatten en soorten

Vooraf de ruimte voor dynamiek wordt als belangrijk ervaren om de verschillende gradiënten (zoet -zout, diep-ondiep, voedselrijk-voedsel arm, land-water) te behouden; de vrijheid van de geo-morfologisch processen die zich over een relatief groot gebied kunnen ontwikkelen en daarmee de ecologie vormen (2N, 3B, 1O, 1V). En de Waddenzee als onderdeel van het meta-ecosysteem met eb en vloed, geleidelijke overgangen tussen zoet en zout en voldoende toevoer van zoet water. Dit zorgt voor een hoge primaire productie en faciliteert de verschillende leefomgevingen met de belangrijke schakelfuncties in de flyway en swimway.

Eén respondent (1V) maakt zich wel nadrukkelijk zorgen over de verzanding in het gebied.

Specifieke habitat typen die worden genoemd zijn schelpdierriffen, zeegrasvelden en kwelders (1B, 1O, 1V, 1N) waarbij één respondent (1N) juist aangeeft dat het hele gebied als één groot habitat moet worden beschouwd omdat ook de zandbanken en kleine geulen van belang zijn.

Niemand noemt specifieke soorten; immers soorten komen en gaan.

Over herstel werden verschillende zaken genoemd; dat er rust nodig is voor het ontstaan van natuurlijke riffen, dat als we de oorzakelijke omstandigheden weten waarom dingen verdwenen zijn (zoals zeegras), en je die kunt veranderen, je het wel de tijd moet geven om terug te komen. De vraag is in hoeverre je wilt tuinieren (de Waddenzee is natuur en geen vogelkweekgebied) en of je stenen en stobben terug moet brengen of dat de Waddenzee van oorsprong vooral uit zand en slib bestond.

B – Visserij in de Waddenzee

Kijk op de visserij

Visserij hoort van oudsher bij de Waddenzee (2N, 2V, 3O, 1B) Vis is lekker en het is mooi hoe vissers, met liefde voor de natuur en kennis over de verschillende soorten en gebieden, hoogwaardige voedselproducten aan wal weten te brengen en flexibel zijn om plannen bij te stellen (1V, 1O, 1B, 1N). Visserij geeft bedrijvigheid in de havens en heeft een sociaal-culturele en economische functie. De vraag is wel hoe groot deze economische betekenis nog is en welke bijdrage de huidige visserij, waarbij vissers een groot deel van de week op zee zijn, nog heeft voor het toerisme (1N, 1V, 1B, 1N).

Visserij mag er zijn maar het medegebruik moet wel getoetst worden aan de natuur (1N); het is de vraag wat de verhouding is tussen wat de draagkracht is en wat de visserij oogst (1B) en of je wel voor een buitenlandse markt moet produceren (1N). Eén respondent stelt dat de huidige visserij de reden is voor het ontbreken van de onderwaternatuur en dat na herstel van de Rijke Waddenzee er een enorm potentieel aan visvangst zal zijn; meer dan nu het geval is (1N).

Visserij takken zijn onvergelijkbaar maar het merendeel bestaat (nog) wel uit familiebedrijven die een band hebben met hun vangstgebied en voor wie vissen een passie is en die zich ook beheerder van het gebied voelen en die zien dat je soms bepaalde delen met rust moeten laten (1V, 1 O). Het zou mooi zijn als vissers ook een functie zouden kunnen hebben als hoeder van de natuur, omdat ze een beeld hebben hoe het met het systeem gaat (1B).

Het drama in de visserij is dat ze te goed zijn geworden. De eeuwenoude traditie is dat je een betere visser bent als je meer vis vangt, maar door moderne technieken kunnen ze binnen een paar jaar de zee leegvissen. De exploitatie is ordes van grootte hoger geworden. Daarom hebben vissers nieuwe verantwoordelijkheden nodig (1O). Terwijl sommige aangeven dat de huidige convenanten en afspraken voldoende waarborgen bieden stelt een ander dat noch de sector, noch de regulerende macht bekwaam zijn om hiermee om te gaan.

Voorts is er de constatering dat vissers zich onbegrepen voelen en beperkt in hun handelen (1B). Maar tegelijkertijd toch ook veel invloed hebben op het parlement (1O).

Bijdrage van visserij aan transities

De rol van visserij in de voedseltransitie wordt door een aantal benoemd (1V, 2O, 1B); eiwit gaat schaarser en duurder worden waardoor aquacultuur meer in beeld zal komen als eiwitbron. Wel zijn er ook vraagtekens over de ecologische mogelijkheden om meer uit zee te halen (1O) en zeker of je daarvoor wel het Natura 2000 gebied de Waddenzee moet willen benutten of beter de Noordzee (2N, 1B). Productie op de Noordzee vergt echter weer een ander type ondernemerschap.

Gerelateerd aan ondernemerschap deelt één respondent de wens een nieuw type ondernemerschap te ontwikkelen; een maritiem ondernemer die tevens beheerder en gastheer is van zijn gebied (1N). Een ander wijst op de benodigde transitie van bulkproductie naar exclusieve productie of productie voor een kleine markt met niet al te veel prijselasticiteit waardoor je overbevissing van lokale bestanden voorkomt (1V).

Naast een eventuele bijdrage van de visserij aan transities is er ook de vrees dat de visserij effecten zal ondervinden van de transities; door het Noordzee akkoord zal de Waddenzee en de Noordzeekustzone belangrijker worden voor de visserij waardoor het drukker zal zijn (1V).

Definitie van duurzame visserij

Het begrip duurzame visserij wordt verschillend geïnterpreteerd. Populatiebeheer is de kern; het bestand waar je op vist niet uitputten en ervoor zorgen dat er geen structureel effect is op de omvang die een bestand waar je op vist kan bereiken (1B, 1O, 1N). Ook wordt de mogelijkheid voor vis om groot en oud te worden genoemd (1N).

Enkelen wijzen echter ook nadrukkelijk op het belang om bij draagkracht breder te kijken dan naar de aanwas, en wel naar het effect op de rest van de voedselketen en de functie in het ecosysteem (3V). De vraag is alleen of draagkracht wel te bepalen valt omdat we te weinig weten. We hebben bv onvoldoende zicht op de afhankelijkheid met de Noordzee bestanden (1V, 1B).

Daarnaast wordt verwezen naar bodemberoering, brandstof gebruik, afval, dierenwelzijn en bijvangst (3B, 2N, 10, 2V). Met betrekking tot dat laatste onderwerp wordt de vraag gesteld hoeveel schol er zou kunnen zijn zonder de bijvangst in de garnalenvisserij (10).

Een aantal betreft bij de beschrijving van duurzaamheid ook de economische haalbaarheid waarbij wordt genoemd dat je het bedrijfsleven niet zo duurzaam moet maken dat men het niet meer kan verdienen (1V). Het gaat om het vinden van een balans; een visserij die geen impact heeft op het ecosysteem bestaat niet; maar als je de balans vindt dan is er sprake van maatschappelijk draagvlak (10).

Behoud van de visserij

Op de vraag wat nodig is om een voor de visserij productieve Waddenzee te behouden antwoorden sommige met het aangeven van omstandigheden zoals tegengaan van verzanding (1V, 1B), instandhouden primaire productie, vermindering troebelheid (1V), herstel van vispasseerbaarheid (2B). Ook wordt verwezen naar de noodzaak de WZ weer rijk te maken op alle trofische niveau met biobouwers en biogene structuren (1N).

Anderen antwoorden als eerste dat visserij begint met goed beheer van bestanden waarbij je de visserijdruk aanpast als er mindere jaren zijn (met ook de aanbeveling om visserijbiologie-modellen te gebruiken) (20).

Het zou kunnen dat de visserij z'n eigen productiviteit in stand houdt. Bv garnalenvisserij die de bodem licht verstoort, wat voor garnalen beter is dan zonder visserij. Ook voor platvis kan je door ploegen meer platvis productie op gang brengen (1B).

De meerderheid geeft antwoorden die betrekking hebben op de koers van de visserij; dat er geen rationale discussie is en we niet met z'n allen weten wat we met de Waddenzee, en dus de visserij, willen. We kijken naar specifieke soorten en niet naar het verband tussen de soorten (2V, 10).

Sommige geven hele duidelijke richtingen voor de te kiezen koers waarbij het vooral de garnalenvisserij betreft; verlagen van de intensiteit met minder schepen en minder vissers via een warme sanering; en een korte keten van visser naar consument met een prijstechnisch goed verdienmodel (1V, 2N). Het is nog wel een kunst om dit te bereiken met de verschillende vissers culturen (1V).

Ook is er een pleidooi voor een grotere groep vissers die natuur gericht vist (die meebewegen met de natuur en minder op de grenzen van wat de zee aan kan) zodat de kustgemeenschappen verbonden blijven met de kwaliteit van de Waddenzee (1V).

Factoren die de visserij beïnvloeden

Marktwerking wordt het meest genoemd als factor met de grootste invloed op de visserij. Het gaat daarbij niet alleen om de vraag naar vis en visserij producten (1B, 2N, 1V, 10) (en de bereidheid van consumenten om te betalen voor vis met een duurzaamheidskeurmerk en de gevolgen als dat keurmerk eventueel komt te vervallen (1N, 1B)) maar ook om de handel in vangstrechten (1N, 1V) en de rol van de tussenhandel die maakt dat er een ander type ondernemer komt (10). Een ander aspect van de markt is de internationalisering die leidt tot een ongelijk speelveld (1N).

De sociaal-culturele context wordt ook als belangrijk gezien (2V, 2N, 10) hoewel men ook constateert dat door de veranderende eigendomsstructuren deze juist minder van belang wordt (1V, 10).

De factoren natuurbeleid, visserij beleid (of juist het ontbreken daarvan), weer/seizoen/klimaat en de meer technische aspecten zoals bootlengte/moter vermogen etc worden in gelijke mate genoemd.

Tabel 2.: Factoren die visserij beïnvloeden volgens respondenten, onderverdeeld per sector

	Totaal	Beleid & Beheer	Natuur- bescherming	Onderzoek	Visserij
1. Natuurbeleid	5	2		1	2
2. Visserijbeleid	5	1	2	1	1
3. Wetenschap	1	1			
4. Marktwerking	10	2	4	2	2
5. Sociaal-culturele context	6		2	1	3
6. Weer/klimaat	4	1	1		2
7. Boot/vistuig	3	2	1		

Ontwikkelingen in de visserij

Klimaatverandering gaat ongetwijfeld een invloed hebben op de visserij maar tegelijkertijd zullen er ook nieuwe soorten komen (1V, 2N). Er zijn meer zorgen over de veranderingen in de structuur binnen de sectoren; de schaalvergroting en concentratie van kweek, vangst en handel in een beperkt aantal bedrijven waardoor familiebedrijven het lastiger zullen krijgen (3V, 1N).

Velen schatten in dat er minder ruimte zal zijn voor de visserij (met koude maar liever met warme sanering); vanwege de natuur of de competitie met energie doelstellingen (2B, 10, 2V). De verwachting is wel dat er vissers zullen overblijven die meebewegen; die technisch zijn aangepast en fysiek de ruimte krijgen; die niet alleen werken in de natuur maar er ook bij betrokken zijn en de waarde zien (1V) en de focus leggen op het creëren van meerwaarde (al dan niet via lokale afzet) (1B). Het is daarbij wel van belang dat er een internationaal gelijkwaardig speelveld is (1B).

De sector is echter terughoudend (de vrees is dat het Noordzee akkoord voor nog meer terughoudendheid zal zorgen) en het ministerie is niet eenduidig (1N), terwijl er wel behoefte is aan kaders en slagkracht zeker omdat de houdbaarheid van de convenanten niet gegarandeerd is (1N, 1V).

C – Oogst van vis, schaal en schelpdieren

Draagkracht

Tabel 3.: Interpretatie van draagkracht van de natuur volgens respondenten, onderverdeeld per sector

	Totaal	Beleid & Beheer	Natuur- bescherming	Onderzoek	Visserij
1. Fysieke draagkracht	3		1	1	1
2. Productie draagkracht	5	1	1	2	1
3. Ecologische draagkracht	12	3	4	1	4
4. Sociale draagkracht	2			1	1

Gevraagd naar het begrip vangst of kweek naar draagkracht geven de meeste respondenten (4N, 4V, 3B, 10) aan vooral aan ecologische draagkracht te refereren waarbij er geen impact is op de overige componenten van het systeem (inclusief verstoring (1N)). Een ander stelt echter dat het concept van ecologische draagkracht heel lastig is omdat we (voor vis) veel te weinig weten over alle interacties met het ecosysteem: je weet dan misschien wel iets voor het belang van de soort maar niet wat het betekent voor andere soorten (10).

Eén respondent stelt dat het dan beter is om je beheer op te stellen aan de hand van de productie draagkracht (de beschikbaarheid van voedsel, plankton, algen) zolang je niet weet wat de impact is. Dus productie draagkracht bij gebrek aan beter (10). Waarbij een ander juist de kanttekening maakt dat de primaire productie in de Waddenzee zo hoog is, dat het soms in de discussie lijkt alsof er geen draagkracht probleem is in de Waddenzee (1N).

Een respondent vraagt of het niet per visserij sector verschilt; vooral de ecologische draagkracht bij garnalen (bodemberoering en bijvangst minimaliseren) want de garnaal herstelt zich wel terwijl het bij mosselen vooral gaat om de fysieke (beschikbaarheid van geschikte ruimte) en productie draagkracht (1V).

Een aantal stelt dat het uiteindelijk om de sociale draagkracht (impact die acceptabel is voor de samenleving) gaat; genoemde punten zijn allemaal relevant. Als de visserij gebeurt op een manier waarvan we met zijn allen zeggen dat de balans goed is dan noemen we dat “duurzaam”, of in termen van de hier gestelde vraag “naar de draagkracht” (10, 1V).

Overigens wijst een respondent (10), die aangaf dat het moeilijk is om de productie draagkracht te bepalen, op het concept “maximum sustainable yield” welke ertoe heeft bijgedragen dat vissers met minder visuren meer vangen; die goed hun brood kunnen verdienen en niet als overlast worden ervaren. Voor garnalen speelt dat minder omdat je die niet kunt uitputten hoewel we nu ook weten dat je die lokaal en tijdelijk wel kunt overbevissen, zoals je kunt merken aan groeioverbevissing (dat garnalen minder dik zijn) en lagere oogst per tijdseenheid (zodat je dan moet werken met een minimale oogst per tijdseenheid).

Terminologie

In de beleidsdocumenten worden verschillende termen gebruikt. Bij navraag verstaat bijna iedereen wat anders onder “vangst of kweek naar draagkracht”, “natuur-inclusieve visserij” of “vissen op een manier waarbij de natuurlijke processen in de Waddenzee in tact blijft”. Overigens werd die laatste term, de natuurlijke processen in tact laten, door niemand nader gedefinieerd.

Sommige geven aan natuur-inclusief de betekenis van rekening houden met vissoorten, bestanden en natuurlijke processen en streven naar zo min mogelijk impact (2V). Natuur-inclusief zou moeten overeenkomen met vangst/oogst naar draagkracht waarbij enkele respondenten aangeven dat zij de indruk hebben dat natuur-inclusief nu wordt opgevat als dat je overal in de natuur mag vissen (1N) en dat er eerder sprake is van natuur-exclusieve visserij omdat de onderwaternatuur niet centraal wordt gesteld (1N).

De meerderheid vindt natuur-inclusieve visserij geen juiste term (2N, 30, 3B). De term is niet beschreven en is aan de landbouw ontleend waarbij de landbouw kijkt hoe ze de natuurkwaliteit op hun gronden kunnen verbeteren. De Waddenzee is geen privaat bezit, heeft natuur als hoofddoelstelling (1N) en bij vissers zie je nog onvoldoende voorbeelden van het verbeteren van de natuurkwaliteit (1B). Verminderen van de bijvangst zou de visserij in ieder geval wel natuur-inclusiever maken.

Het zijn allemaal een beetje marketing termen waarvan de definities niet helder zijn. Volgens een respondent (10) hangt het in de Waddenzee niet zo zeer af van wat vissers doen maar veel meer in welke gebieden ze wel en welke gebieden ze niet vissen; hoe je respect voor natuurwaarden in het hele systeem combineert met economische rentabiliteit. Zou goed zijn om voor de Waddenzee te bepalen wat vangst naar draagkracht nu werkelijk is; komt dat overeen met de wettelijke instandhoudingsdoelen (1N)?

Passende Visserij

Zoals verwacht zijn de meningen over of de huidige visserij passend is heel verschillend.

Mosselen

Sommige zien de mosselkweek liever verhuizen naar de waterkolom in de Noordzee (1N) hetgeen ook ruimte zou bieden voor de garnalenvissers (1V). Mosselkweek wordt gezien als tuinieren en gaat gepaard met een structurele onttrekking van nutriënten aan het systeem die mogelijk de voedselvoorraad van de Waddenzee beïnvloedt (1V, 1N). De ruimtelijke kwaliteit van de Waddenzee leidt onder de aanwezigheid van de MZI's (1V) en de vraag is hoe de Waddenzee er uit ziet als de mosselzaadvangst 100% wordt afgebouwd (afpraak uit het convenant die wel veel te langzaam gaat) en je drie keer zo veel MZI's nodig hebt (10).

Positief is dat er in ieder geval niet meer van de platen wordt gevist hetgeen ook zo moet blijven (1B). Anderen zijn van mening dat er al wel een goede balans is gevonden (2V, 1O) en zien mosselkweek als een biologische productie wijze; een soort onderwater akkers waar de natuur bepaalt wat overleeft en groeit. Het is een zwaar beïnvloed stukje van de Waddenzee; maar hetzelfde geldt voor afplaggen van heidevelden en loslaten lopen van heckrunderen; dan is er ook geen sprake meer van ongestoorde natuur (1O).

Garnalen

Velen geven aan dat de garnalenvisserij nog wel huiswerk te doen heeft (3N, 1O, 2B, 3V). Vier en halve dag continue garnalen vissen met zware tuigen past niet bij de Waddenzee (1V) en de vraag is of de bijvangst niet veel hoger is dan wij nu weten en of daar een sleutel ligt voor herstel van de visstand (1B). Er moet meer druk komen op het streven de impact op de bodem met de helft te verminderen. De vraag wordt ook gesteld of de impact juist niet is toegenomen hetgeen heel logisch lijkt gezien de technische vooruitgang die maakt dat je met dezelfde vergunning meer uit het water kan halen (1O, 1N). Velen (2V, 1O, 2N, 2B) wijzen op de noodzaak vergunningen uit te kopen zodat er minder schepen en vergunningen zullen zijn, beperking van het aantal vis uren en aanvullende maatregelen zoals het sluiten van gebieden. Het zijn echter juist wel vaker de kleine boten, die in kleine geulen vissen met relatief weinig bijvangst, die last hebben van die gebiedssluitingen (1V).

Er wordt de suggestie gedaan (1N) om te gaan werken met een ecologische indicator voor bestandsbeheer, zoals MSC dat doet met het al eerder genoemde instellen van een minimale oogst per tijdseenheid. Enige creativiteit is wel nodig; je zou bijvoorbeeld maandelijks de dichtheid kunnen monitoren waarbij een lage dichtheid een indicatie is dat het bestand te klein is. Of quota zetten op kilo's of vistijd. Voor een gezonde visserij moet je een vorm van populatiebeheer hebben. Nu halen vissers niet op de meest duurzame manier garnalen uit zee, omdat ze in hevige concurrentie met elkaar zijn. Die concurrentie werd door meerdere benoemd (2N). Ook vanuit economisch perspectief is iedereen gebaat bij lagere productie en hogere prijzen (1V). Sommige zien de schaalvergroting als een trend die de vissers moeten doorbreken.

Vraag blijft hoe je moet sturen (1N); met een quotum leg je verantwoordelijkheid voor efficiënt vissen bij de visser. Een quotum op vis-uren gaat om de discussie waar het plafond ligt. Zo'n quotum op uren i.p.v. op vangst doe je als je geen bestandsschatting kan maken maar wel weet dat er sprake is van een race to the bottom. Je gaat de lastige opgave van een sanering uit de weg en knijpt iedereen uit met minder uren. Als de uren onderling verhandeld kunnen worden dan blijven er nog een paar over, zo maximeer je de totale ruimte en laat je de marktwerking z'n werk doen.

Kokkels en oesters

Enkele (2V, 1B, 1O) geven aan de kokkeloogst passend te vinden omdat er goede afspraken zijn met maatwerk. Een respondent geeft echter aan dat er nooit natuur kan ontstaan daar waar je kokkels oogst (1N).

Voor het oesterrapen geldt min of meer hetzelfde; enkele vinden dat het kan als er goede afspraken worden gemaakt (2B). Er zijn wel twijfels of die voldoende zijn gebaseerd op de functie in het ecosysteem (1N) en of het verstorend effect per eenheid product (1O) nog wel proportioneel is. Eén respondent vindt dat dat niet het geval is (1N).

Vaste vistuigen visserij

Volgens een aantal past de geïntegreerde kleinschalige visserij goed bij de Waddenzee maar kan er van uitbreiding met een handkokkelvergunning als ondersteuning van deze visserij geen sprake zijn (2N, 1V). Een streefbeeld wordt geschetst van boten met dezelfde motorcapaciteit en scheepsvolume, directe verkoop aan toprestaurants en de lokale markt en veel toeristen die dat komen bekijken (1N). Wel zijn er vragen over de dierenwelzijnsaspecten van de kieuwnet visserij met staand want (een knellende dood) (1B) en of kleinschalig wel altijd duurzaam is (1O); zeker als we kijken naar zeebaars, de bijvangst van trekvissen en de impact van spieringvisserij op visetende vogels (1B).

Ook hier spelen zaken die al eerder aan bod kwamen; welke natuur wil je en welke ruimte geef je aan de natuur. Er is twijfel over nut en noodzaak van ongestoorde gebieden en wat er gebeurt als er geen visserij plaatsvindt (1V). Er is bewustzijn over de situatie van de visserij waarbij veel bedrijven op de rand van de rentabiliteit voortbestaan (1O) en over het gevoel bij vissers dat er alleen maar dingen verdwijnen (1V). Er wordt gedacht over kleinschalige visserij die flexibel kan zijn versus grootschalige visserij waarbij handhaving en regulering wellicht gemakkelijker is (1N). Maar ook over certificering die steeds belangrijker kan worden; zou je met de mosselsector een soort stempel kunnen bedenken voor mosselen die met MZI's zijn gekweekt zodat je een financiële prikkel creëert voor die transitie (1N). Verschillende verduurzamingstrajecten en transitie lopen maar het zijn wel heel lange trajecten (1M).

Seizoen en technieken

Elk vangtuig is zo goed en zo slecht als de visser die het gebruikt (1V). Een aantal respondenten heeft korte opmerkingen gemaakt bij de vraag welke gebieden/seizoenen/technieken passend zijn. Dat staand want, werpnetten, hengels en haakjes geschikt zijn en sleepnetten niet (1N). Dat je niet moet vissen onder de 5 graden omdat dat niet goed is voor vogels (1N), geen garnalenvangst in het voorjaar omdat er dan relatief te veel bijvangst is (1N) en je soms een bepaalde manier van reguleren moet gebruiken zoals niet vissen in bepaalde seizoenen zoals bij de kokkels gebeurt (1V). Ook hier werd de kwestie van kleinschalig versus grootschalig genoemd in verband met verstoring (10).

Oogst voor toekomstige generaties

Voor borgen van de oogst voor toekomstige generaties worden deels dezelfde factoren genoemd als voor het behoud van een productieve Waddenzee voor volgende generaties; we moeten bewust omgaan met het ecosysteem, zodat de natuurlijke productie op orde komt (1B, 1N, 1V) , maar ook moeten we de fysieke ruimte behouden voor verantwoord oogsten (1V). Over welk percentage van de Waddenzee dat moet zijn verschillen de meningen waarover in het volgende deel meer wordt gezegd.

Sommige vragen zich af of de huidige marktwerking de garnalensector niet enorm zal belemmeren (2N). Verder wordt er gewezen op het belang van de consumenten die wel het Waddenzee product moeten blijven eten; vissers moeten met een goed verhaal komen hoe zij op een verstandige manier de visserij uitoefenen (1B). Instroom van nieuwe ondernemers van buiten de huidige visserij is welkom: een visser die vissen combineert met gastheerschap en andere takken van bedrijvigheid (1V).

Daarnaast hangt de toekomst ook af van het gesprek over de natuur en maatregelen om de natuurontwikkeling te bevorderen. Vissers willen perspectief zien voor hun zonen en snappen dat ze constructief mee moeten werken omdat de maatschappij aan het veranderen is (10).

Kwetsbare en minder kwetsbare soorten

Jonge vis en trekvis zijn kwetsbaar terwijl de meeste schelpdieren en garnalen wel tegen een stootje kunnen alhoewel bij die laatste ook wel sprake is van groeioverbeving (dat garnalen minder dik zijn) (1B, 3V). De maximum sustainable yield wordt bij deze opportunistische soorten niet toegepast; het zou wel goed zijn om over te stappen naar verstandig vissen of niet vissen op gezette tijden waarbij je pragmatisch naar de bestanden kijkt als collectief en niet vanuit de individuele visser (10). Hoewel dit in de mosselvisserij wel gebeurt (waar binnen de PO besluiten over worden genomen) ligt dit binnen de garnalen sector moeilijk vanwege regelgeving met betrekking tot kartelvorming.

Een respondent geeft wel aan dat we al een station gepasseerd zijn; er kan bijna niet meer op vis worden gevestigd maar alleen nog onder in de voedselketen op het onkruid van de zee. Je zou vanuit een gebied moeten werken en dan vormgeven hoe je daar mag vissen en gedurende deze transitie exclusiviteit van een visserijvorm moeten toestaan waar anderen niet mogen komen (1N).

D – Ruimtelijke verdeling van voor visserij open en gesloten gebieden

Zonering

Ook hier heel verschillende opvattingen; waar voor de één zonering niet meer dan logisch is, ziet de ander het als een dogma, bijna een religie dat sluiten altijd goed is (1V, 10). Een suggestie was om zonering niet altijd automatisch gepaard te laten gaan met gesloten gebieden maar voor verschillende gebieden verschillende restricties in te stellen (1V). Als de oogst is afgestemd op wat de Waddenzee kan hebben (middels flexibel meebewegen bv met toepassing van real time closure), werd de vraag gesteld of “no take zones” (waar geen enkele extractie plaats vindt) nog nodig zijn (1V).

Anderen (4N, 10, 1B) pleiten wel degelijk voor het instellen van “no take zones”, ook al gebeurt er nu al meer dan wettelijk nodig is (1B), zodat een serieus gebied van serieuze omvang zich kan herstellen, waar je kunt kijken wat er gebeurt als je de natuur zijn gang laat gaan (10) (hetgeen natuurlijk super interessant is (10)).

De IUCN heeft als doel om in 2030 30% van alle mariene habitats te sluiten voor alle extractie. Sommige vinden 30% een mooi uitgangspunt maar ook een arbitrair getal; misschien moet het wel 50 of 70% of is 10% ook voldoende (1N). Anderen zeggen dat 30% misschien het minimum zou moeten zijn om gradiënten te dekken en processen ruimte te geven om ongestoord voortgang te vinden maar dat 50 % mooi zou zijn. Het gaat ook om mobiele soorten en dan heb je wel ruimte nodig (1B). Weer anderen hebben niets met percentages en wijzen op het feit dat je moet kijken wat je wilt bereiken en waar dan de relevant plekken liggen (2O, 1B). Ook pleiten enkele voor een 3 deling met no-take zones, gebieden met een tussenvorm zoals passieve visserij ipv slepende visserij en open gebieden (1N, 2V).

Op dit moment heeft (bijna) elke visserijsoort haar eigen gesloten gebieden; meestal resultaat van een onderhandelingstraject waarbij een compromis is bereikt tussen economische en ecologische potentie (2O, 1B). Als de wens is om grote gebieden te sluiten met volledige diversiteit aan omstandigheden, dan ligt sluiting van een gehele komberging voor de hand, hetgeen handhaving ook vergemakkelijkt (1N, 1O). Gezien de fysische verschillen wordt daarbij een voorkeur uitgesproken om dit niet alleen te beperken tot het Oostelijke wad (1O). Op deze manier bereik je natuurwinst in termen van ongestoordheid als intrinsieke waarde. Het is niet gezegd dat de biodiversiteit daar ook het meest mee gebaat is (1O). Het hangt dus wederom af van wat je wilt bereiken.

Pijn van het sluiten van gebieden zou wel evenredig moeten worden verdeeld over de gehele visserij en besproken moeten worden met de vissers die blijven vissen; het zou niet zo mogen zijn dat het gaat om wie de grootste lobby heeft (1V, 1O). Zoneren moet in ieder geval wel dynamisch omdat het gebied wandelt (1V). Voorts is nog de vraag in hoeverre delen ook voor recreanten moeten worden gesloten (3N).

Bescherming door gesloten gebieden

Mensen pleiten voor gesloten gebieden opdat de natuurlijke ontwikkeling ongehinderd haar gang kan gaan (2B, 1N, 1O). Als de gebieden goed gekozen worden, komen de processen en kwaliteiten wel vanzelf en moet je er eigenlijk niet verder aan knutselen met soorten of substraat alleen als het echt iets bijdraagt. Processen die dan van belang zijn, zijn larven transport, sediment/watertransport en migratie van soorten (1B).

Specifiek wordt genoemd dat je bodemberoering moet voorkomen (1N, 1B), de diversiteit van gradiënten moet beschermen (1N) (inclusief geulen, 1N) en aandacht moet hebben voor vogels (broedplaatsen en hoogwater vlucht plaatsen (1N).

De verwachting is dat je door delen met rust te laten en zien hoe de ontwikkelingen gaan, je ook leert hoe je de andere delen die je wel gebruikt, beter kunt gebruiken (1O). Sommige verwachten niet dat ontwikkelingen anders zijn met of zonder bevissen; waar soorten voorkomen zou primair door het systeem worden bepaald en niet door de visserij (1O). In ieder geval moet je ruim de tijd nemen; bij mosselen duurde het 15 jaar voordat je effecten zag. Het zou daarom ook beleid moeten worden om niet iedere 3 jaar discussie te hebben; dat sluit niet aan bij de tijdschaal van ecologische processen.(1O).

Huidige verdeling gesloten gebieden

De huidige verdeling (zie bijlage 4) wordt als een lappendeken ervaren (2N, 2V, 1O, 1B) die door betrokkenen wel wordt begrepen. Het is een onderhandelingsresultaat vanuit kansencarten voor sessiele soorten (1O, 1N); het geeft geen rationeel natuurbeheer maar wel rust. Je hebt echter geen substantieel gebied waar de natuur zijn gang kan gaan (1O). De sluiting is activiteit gestuurd en niet systeem gestuurd (1B).

Gevraagd naar hoe het anders zou kunnen oppert een respondent dat er eigenlijk integraal ruimtelijk beleid zou moeten zijn van de verschillende visserijen in plaats van iedere visserij z'n eigen plekje, waarbij je kijkt naar de interactie en processen in het systeem (1B). Nu kan het zijn dat er geen oesters geraapt mogen worden terwijl er wel kokkels mogen worden geharkt (1V).

Een ander vindt dat je moet beginnen met kijken naar het geheel, en dan naar eventueel ontbrekende elementen en gradiënten. En dat je verbindingen moet leggen met omliggende gebieden bv door ook de NZ kustzone tot 20m diepte aan de beschermde gebieden in de WZ toe te voegen (1N).

Overeenstemming is er ook hier niet; enkele vinden de huidige verdeling in balans (2V, 1O) terwijl een ander, als vrije gedachte, aangeeft dat je wellicht in de toekomst het gehele Oostelijk Wad zou moeten sluiten en de koppeling met het Lauwersmeer open maken om op de juiste schaal iets te kunnen doen, om daarna ook nog de Eems er bij te betrekken (1N).

E – Overige opmerkingen

Sommige respondenten gaven nog diverse gedachten mee. Zoals dat we meer kennis moeten opbouwen over het ecosysteem en vis waarbij we de kennis van vissers beter zouden moeten benutten (1V). Ook kwam nogmaals aan de orde waarom wij geen marien biologen hebben die optreden als ambassadeur van de Waddenzee (1N) en werd de suggestie gedaan om meer te doen met het merk Waddenzee door (streek)producten meer te promoten (uit de natuur, low input, biologisch) (1V).

Handhaving is onvoldoende (en je ziet ze ook nog eens van verre aankomen) (1N). De resultaten van de convenanten stemmen niet tot tevredenheid (2N). De overheid zou een belangrijkere rol moeten spelen maar de beleidskant beweegt bijna niet (1N). Verder zou het goed zijn om naast VIBEG ook de andere convenanten/ afspraken te evalueren en een afspraken kader te ontwikkelen voor de vaste vistuigvisserij als voorbereiding op het moment dat de Rijke Waddenzee is herstelt en vis weer volop aanwezig is (1N). Een ander vindt dat we naast de convenanten ook moeten kijken naar de sociaal-economische aspecten en de verbinding tussen de kustdorpen en het Wad (1V).

Daarnaast was de vraag of we met alle convenanten opgeteld de Rijke Waddenzee wel terug krijgen (1N). Daar lijkt het niet op terwijl substantieel natuurherstel ook meer ruimte voor medegebruik genereert. De visserij sectoren zijn wel op hun hoede wat de natuursector nog gaat bedenken; dat is immers ook een bedrijfstak die zullen blijven lobbyen (1V). De constatering is dat alle mensen (vanuit natuur, visserij, etc) die het over de visserij hebben, het allemaal over iets anders hebben. Als je niet met elkaar over hetzelfde praat, kom je er niet uit. Er is een heel andere aanpak nodig, beginnend bij het snappen van elkaars beelden van de Waddenzee en waar die vandaan komen. Nu gaan stakeholders werkprocessen in met post-its en meteen de inhoud in, terwijl met alle verschillende denkbeelden ze het niet over hetzelfde hebben (10).

3. Samenvattend

Iedereen hecht waarde aan de natuur van de Waddenzee. Echter de natuurbeelden die men voor ogen heeft verschillen; bijna iedereen noemt het belang van vitale natuur maar voor sommige is dat vooral omdat een vitale natuur noodzakelijk is voor de functionele natuur waar benutten voorop staat. **Zolang het niet helder is over welke natuur men spreekt kan er ook moeilijk overeenstemming ontstaan over welke natuur je wilt realiseren.**

Benutten mag. Ook bij de bespreking van het begrip duurzaamheid blijkt dat er voor exploitatie van de natuurlijke hulpbronnen een brede acceptatie is mits het fundament onder die hulpbronnen niet wordt weg geslagen; je mag rente oogsten maar niet het kapitaal aantasten. Het kapitaal van de Waddenzee is zeer dynamisch van aard waarbij dingen afbreken en elders weer terug komen en waarbij het niet altijd duidelijk is of zaken verdwijnen door benutting of door andere oorzaken eventueel ook buiten de Waddenzee. Het merendeel gelooft wel dat herstel optreedt mits de basisvoorwaarden gerealiseerd zijn en er voldoende tijd wordt gegeven. **De vraag hierbij is in hoeverre medegebruik (oogst van voedsel, recreatie) invloed heeft op herstel van de basisvoorwaarden.**

De natuur in de Waddenzee is er beter aan toe dan voorheen; de extreme uitwassen van exploitatie zijn aan banden gelegd en een aantal externe factoren zoals vervuiling zijn verbeterd. De toestand van vis en vogel gemeenschappen baart wel zorgen als ook de onderwaternatuur in het algemeen. **Wederom geldt ook hier dat de mening over de toestand van de natuur ook afhangt van het natuurbeeld wat men koestert.**

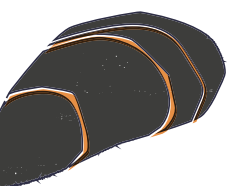
Van cruciaal belang voor de natuur is ruimte voor grootschalige dynamiek en de verbinding met het meta-ecosysteem. Daarnaast worden specifiek schelpdierriffen, zeegrasvelden en kwelders als belangrijke habitattypen genoemd. **Wanneer we het over herstel hebben is de vraag in hoeverre je wilt tuinieren en hoeveel tijd je de natuur geeft om te laten zien of herstel optreedt.**

Visserij hoort bij de Waddenzee. De visserij is wel te goed geworden in de zin dat je met de moderne technieken de zee binnen een paar jaar kan leeg vissen. **Vragen zijn er over de huidige economische betekenis van de Waddenzeevisserij, de relatie tussen de vissers en de Waddenregio en hoe vissers een rol zouden kunnen hebben als hoeder van de natuur.**

Visserij kan een bijdrage leveren aan de voedseltransitie (aquacultuur als eiwitbron). Het is nog niet helder wat de ecologische mogelijkheden/beperkingen zijn. Het lijkt wel beter te passen bij de Noordzee dan bij de Waddenzee hetgeen een andere type ondernemerschap vergt.

Populatie beheer is een kernbegrip wanneer we spreken over duurzame visserij; echter het gaat niet alleen om de aanwas en de aanwezigheid van oude, grote vissen maar ook om het effect op de rest van de voedselketen en de functie in het ecosysteem. **Probleem is dat we onvoldoende kennis hebben om de ecologische draagkracht te bepalen.**

Voor het behoud van een productieve Waddenzee, ook voor toekomstige generaties, worden een aantal omstandigheden (zoals vispasseerbaarheid) benoemd, herstel van de rijke Waddenzee en goed beheer van bestanden. **Echter ook hier wordt weer gerefereerd aan het belang van een gezamenlijke koers; een rationele discussie over wat we met de Waddenzee en de verschillende visserij sectoren willen.**

Wat dan wel bijzonder is, is dat de marktwerking en de sociaal-culturele context als factoren worden aangemerkt die het meeste van invloed zijn op de visserij en dus niet het natuur of visserij beleid. **Overigens verandert de sociaal-culturele context als gevolg van veranderende eigendomsstructuren en is er door de marktwerking een ongelijk speelveld.**

De verwachting is dat de veranderingen in de eigendomsstructuur binnen de visserij door zullen zetten, er minder ruimte zal komen voor de visserij en dat vissers overblijven die meebewegen met wat de maatschappij en de ecologie verlangt.

De vraag is welke rol de overheid hierin zal spelen en hoe de sector zal opereren op weg naar nieuw ondernemerschap.

Bij het begrip vangst of kweek naar draagkracht wordt vooral aan de ecologische draagkracht gerefereerd waarbij er geen impact is op de overige componenten van het ecosysteem. Maar wat weten we nu over die draagkracht; voor vis weten we weinig over alle interacties met het ecosysteem. En hoe wegen aantoonbare effecten van vangst of kweek ten opzichte van de variatie die andere factoren veroorzaken? Uiteindelijk bepalen we gezamenlijk, op basis van de beschikbare kennis, welke impact acceptabel is. **Het lijkt noodzakelijk om de verschillende beleidstermen, zoals natuur-inclusieve visserij, nader te beschrijven en kijken hoe die zich verhouden tot wettelijke instandhoudingsdoelen.**

Zoals verwacht zijn de meningen over passende visserij heel verschillend. Deze verschillen zijn veelal weer terug te voeren op de vraag welke natuur men voor ogen hebt en welke ruimte men aan die natuur wil geven **(met twijfel over nut en noodzaak van ongestoorde gebieden).**

Volgens velen heeft de garnalenvisserij huiswerk te doen en moet er meer druk worden gezet om de in het VisWad akkoord afgesproken **50% impact vermindering te realiseren waarbij we creatief moeten nadenken hoe dit te sturen waarbij het over bestandsbeheer gaat, over economische concurrentie en cultuur.**

Mosselkweek in de Waddenzee wordt zeer verschillend gewaardeerd; zijn het akkers die niet in een natuurgebied thuis horen of hebben zij toch ook een toegevoegde waarde omdat ze zorgen voor een hogere biomassa. Zorgen zijn er over **de landschappelijke impact als bodemzaadvisserij voor 100% vervangen moet worden door MZI's.**

Voor kokkels en oesters zijn net zoals voor garnalen en mosselen afspraken tussen de visserij en natuurorganisaties waarbij er wel twijfels zijn of die voldoende gebaseerd zijn op de functies in het ecosysteem en of het verstorend effect wel proportioneel is per eenheid product.

Voor alle sectoren is het goed als vissers met een goed verhaal komen hoe zij op een verstandige manier de visserij uitoefenen zodat de consumenten het Waddenzee product blijven eten.

De huidige zonering met verschillende typen gesloten gebieden wordt als een lappendeken gezien; maar het is wel "hun gezamenlijke lappendeken"; een compromis tussen economische en ecologische belangen die lastig valt uit te leggen aan een buitenstaander maar door belanghebbenden wel begrepen wordt. **Vraag is wel of de huidige verdeling optimaal is voor het verkrijgen van gebieden waar de natuurlijke ontwikkeling ongehinderd haar gang kan gaan, gesteld dat dat een gezamenlijk doel is. Om dat helder te krijgen moeten we beginnen met het snappen van elkaars beelden en waar die vandaan komen om daarna overeenstemming te bereiken in welke natuur we willen realiseren en wat de weg is die daartoe leidt.**

Samengevat zijn er een aantal sleutelonderwerpen/aandachtspunten en kernvragen die verheldering behoeven.

NATUURBEELD

- Wat is je referentiebeeld en waar wil je naar toe?
- Wat is nut en noodzaak van ongestoorde gebieden voor realiseren streefbeeld?

STAND VAN DE NATUUR

- Hoe veerkrachtig is de natuur?
- Wat is goed/passend beheer: natuurlijk herstel vs natuurherstel en actief vs passief natuurbeheer (passief = randvoorwaarden voor natuurlijk herstel scheppen)?
- Hoeveel tijd is nodig / wil je geven voor herstel?

IMPACT VAN MENSELIJKE ACTIVITEITEN TOV NATUURLIJKE INVLOEDEN

- Wat is bijdrage mosselkweek aan biomassa en biodiversiteit?
- Wat is impact garnalenvisserij (bijvangst en bodemberoering)?
- Wat is effect van zeehonden op de visstand?
- Is er een positief effect van visserij op vis/garnalen?
- Wat is het effect van natuurlijke invloeden (zoals klimaat) op visstand?

PASSENDE VISSERIJ

- Wat is de draagkracht van het systeem (verschillend per sector, gelijk aan instandhoudingsdoelstellingen, of visserij wetenschappelijke ecologische draagkracht als MSY en groei-overbevissing)?
- Wat is de definitie van verduurzaming van de visserij: populatiebeheer mbv visserijmodellen, kennis over rol/functie van doelsoort in het systeem en interacties met aangrenzende systemen, impact van visserij op voedselketen, habitatverstoring, natuurgericht vissen, economische en sociale verduurzaming.
- Hoe komen we tot maatregelen voor bestandbeheer?
- Hoe organiseren we gezamenlijk beheer en wie speelt daarin welke rol?

RUIMTELIJKE ORDENING

- Welke consequenties hebben bovenstaande zaken voor verdeling gesloten gebieden?

ECONOMISCHE VERDUURZAMING

- Hoe komen we tot maatregelen voor marktwerking (handel in vangstrechten, tussen handel, retail, keurmerk, internationalisering etc.)?
- Wat is ruimte voor ontstaan van een nieuwe waddenzeeondernemer?

PROGRAMMA **NAAR EEN
RIJKE WADDENZEE**

**Bijlage 1. Lijst van
geïnterviewde personen
per sector**

WAD VEERKRACHTIG!

Sector natuur (N):

Wouter van der Heij
Lenze Hofstee
Arjen Kok
Roef Mulder

Sector onderzoek (O):

Peter Herman
Nathalie Steins
Marnix van Stralen

Sector visserij (V):

Barbara Holierhoek
Addy Risseeuw
Jaap Vegter
Jouke Visser

Sector beheer en beleid (B):

Jan Theo IJnsen
Ronald Lanfers
Bram Streefland

PROGRAMMA **NAAR EEN
RIJKE WADDENZEE**

**Bijlage 2. Overzicht van alle
verschillende reacties per vraag**

WAD VEERKRACHTIG!

A – Natuur in de Waddenzee

1. Hoe kijk je naar de natuur van de Waddenzee; vind je die belangrijk, geweldig, saai...?

- C – Vooral vanuit gevoel; er is geen natuur zonder Waddenzee en er is geen Waddenzee zonder natuur.
D, J, I, F – Vooral kennis/verstand heeft ook blik op de Waddenzee verandert, besef dat het zo'n belangrijk natuurgebied is, later gegroeid door persoonlijke beleving en tijdens studie.
E, L – Heel belangrijk; ik kan er van genieten, van de vogels en de zandplaten; heb een persoonlijke band omdat ik er mijn werk mag doen en nauwe interactie met de natuur heb.
- C, A, J, H, M, G – Groot, autonoom, dynamisch (geulen die opeens ergens anders liggen) en overweldigend, natuur verandert met de seizoenen, zowel onder als boven water (vogels, beesten, luchten, regen) maar is ook 2 keer per etmaal anders. Daarnaast is het voedselrijk, hoog productief, met grote aantallen vogels, ook dynamiek op de meer lange termijn.
N, I – Het is een estuarium met uitwisselingen met Noordzee en instroom van zoet water, eb en vloed.
N – Alle gradiënten zijn aanwezig; behoort tot de rijkere gebieden van de wereld met hoge biodiversiteit.
J – Je ziet de natuurkrachten van het water; de geo-morfologische processen en de samenhang met de ecologie op deze oppervlakte schalen en in de tijd.
N, A, I, B, H – Icoon van het landschap met zijn weidsheid (B maar wel gehavend).
- F, H – Ontzettende productief gebied met name voor jonge soorten; sterke kinderkamerfunctie voor onderwaternatuur, voedselbron voor vogels en vissen.
B, J, G – Belangrijke schakel in vogelwereld.
D – WZ van groot belang voor Nederland en Europa
- N – Het is het enige echte natuurgebied wat we hebben in Nederland, uniek in de wereld.
G – Het is een uniek gebied waar je er maar 1 van hebt en die moet je verantwoord beheren.
B, F – Een ondiepe zee in gematigd klimaat zijn in potentie de rijkste zeeën maar de WZ wordt niet beheerd als natuur: is troebel, vastgelegd met dijken en dammen, afgesneden van zoet water en wordt intensief bevestigd.
F – Redelijk gehavend stukje kustgebied; relatie tussen zoet en zout ook heel erg verstoord. Zoet komt nu heel schokkerig binnen.
N – Gebied heeft weinig beheer nodig.
K – Lijkt ongerept wat het eigenlijk niet is omdat er een ontzettend grote menselijk component is; zonder dat zou ik het waarschijnlijk ook minder interessant vinden.
- A, H, G – Veerkrachtig en juist niet kwetsbaar, veel soorten die snel kunnen koloniseren in dynamische omgeving, weinig soorten en biodiversiteit maar ontzettend herstelvermogen, vitaal systeem.
B – Is wel vitale natuur die kan herstellen hetgeen ook voor het landschap geldt.

2. Wat voor waarde vertegenwoordigt natuur voor jou?

- C – Ik hecht grote waarde aan de natuur, zonder natuur kunnen wij niet leven.
B – Natuur is de bron waaraan ik me oplaad; WZ helaas alleen nog als natuur te ervaren bij slecht zicht en zonder onder water te kijken.
A – Natuur geeft schoonheid, rust en inspiratie; geeft nietig en klein gevoel.
- D – Zee is onderdeel van hele systeem; als dat niet goed gaat, gaat hele systeem niet goed.
F – Nederland is een deltaland; als Nederland wat kan bijdragen dan is dat niet de Veluwe maar juist de delta, je moet dan breder kijken dan alleen het mariene maar ook met de riviersystemen daar achter.
E – Is onze laatste wildernis waar een aantal natuurlijke processen nog ongestoord kunnen plaats vinden.
- I – Het belang voor trekvogels (flyway verbeelding is daar enorm behulpzaam mee geweest).
I – Is wel heel verstandelijk, belang van eb en vloed en morfologie en effect op vissen.

M – Van belang om de natuur goed in stand te houden en een balans te vinden tussen de economische waarde en de natuur, als je vist blijft het levendig.

E – Ook van belang dat er voedsel uit kan worden geoogst en het toeristisch van belang is.

K – Er zijn dingen waarvoor de WZ een belangrijke functie heeft; trekvogels, zeehonden, kwelders en platen; die hebben een intrinsieke waarde en we moeten er voor zorgen dat die blijft. Maar tegelijkertijd moet je het wel kunnen gebruiken; we moeten het als mens wel voorzichtig gebruiken. We doen als mens ook allerlei dingen om het waddengebied te laten blijven; als we dat niet zouden doen dan zouden de eilanden verschuiven en Griend er niet zijn dus medegebruik moet ook kunnen. Dan kunnen menselijke activiteiten toch ook als het maar binnen bepaalde grenzen blijft; zoals recreatie en toerisme (daar gaat niet altijd de eerste blik naar uit).

3. Wat is voor jou natuur; gaat het om vitale natuur, beleefbare natuur, functionele natuur of inpasbare natuur? (zie bijlage 3 voor uitleg van de diverse typen natuur).

B, J, N, G – Vitale natuur: is meest holistisch. Mede gebruik is niet onmogelijk maar je moet daar wel mee oppassen. Andere functies moeten inpasbaar zijn dus dan heb je het eigenlijk weer over functionele natuur.

H – heel lastig; vitale natuur is waarom het gaat maar je moet het andersom bekijken, hoe de natuur in elkaar zit. Robuustheid is kenmerkend voor de WZ; daarom is de WZ zo vitaal.

J, D, G, F, I, K, M – Het is een combinatie van vitale natuur (D 90%), functionele natuur (D 5%) en beleefbare natuur (D 5%). Beleefbare en functionele natuur hoeven niet in tegenstelling te zijn met vitale natuur; waarden de ecosysteemdiensten die je kunt gebruiken zolang je er voor zorgt dat de duurzaamheid gewaarborgd blijft, de natuur vitaal blijft, er de juiste balans is. Gebruikers en beheerders moeten ook inzien dat je bepaalde gebieden met rust moet laten; WZ is een hoog productief systeem waar je vanuit kunt oogsten. Duurzaam gebruik is toegestaan mits er geen substantiële effecten zijn; (I) door afsluiting dijken en ophoging bodem vindt er nog geen bodemdaling plaats maar wel bijzonder dat die zoutwinning zo maar mag.

C, G, L – Beleefbare natuur; natuur moet ook wel kunnen worden beleefd en toegankelijk zijn. Gastheerschap is een sleutel naar begrip en betrokkenheid van Nederland; het gaat niet zonder. De waarde van het gebied is ook het prijskaartje dat je er aan hangt om er te mogen zijn. Vraag is wel of met recreatie de balans nog wel goed is (M) en hoe we toerisme op een hoger plan kunnen brengen (I).

C, E, L – Functioneel; vissers kijken vooral naar de productiefunctie; het gaat om interactie met natuurlijke processen en de voedselketens die daar nog bestaan; ecologisch functioneel en vissers snappen wel dat je de natuur zo moet gebruiken dat het systeem wel door kan gaan met produceren; het belang realiserend van noodzaak van vitale natuur om functioneel te kunnen blijven.

K – Mosselen leveren heel veel diensten; misschien breng je door kweek wel veel meer mosselen in het systeem, dan als je niet zou kweken; die mosselen zijn ook voor de vogels en andere regulerende diensten.

H – De bron van heel veel verwarring ligt in het verschil in referentiebeeld van natuur. Je hebt de ongestoorde natuur waarbij de referentie is de natuur zonder invloed van de mens maar daar loop je in vast; er is geen natuur in de WZ zonder invloed van de mens, niet alleen door visserij maar ook door aanleg van dijken. Je moet eerst vragen wat versta je onder natuur en dan is de vraag wat je dan wilt met de natuur.

A – Ik heb niets met die termen; het is het ecosysteem met algen en schelpdieren en de rest wat zich ongestoord kan ontwikkelen, mensen erbij is acceptabel maar maakt beleving wel anders; typische soorten dragen bij aan natuurbeleving en ook als de natuur wordt beïnvloed zijn er kluten.

4. Wat is jouw visie op duurzaamheid; we stellen een paar vragen over gebruik van natuurlijke hulpbronnen en het beheer van de natuur en hulpbronnen.

I, J, M, G, L, D – De zaken zodanig gebruiken dat andere later het ook weer kunnen gebruiken; dat je geen roofbouw pleegt; je moet kunnen garanderen dat over de langere termijn het fundament onder die hulpbronnen niet wordt weggeslagen zodat volgende generaties hun eigen beslissingen kunnen nemen hoe deze hulpbronnen te gebruiken. Kapitaal koesteren en rente mag je oogsten; er kan dus wel exploitatie zijn; zoals visserij als er maar geen soorten uitsterven of er habitats verloren gaan. Er moet in gewerkt kunnen worden maar je moet het wel beheren. Er zijn ook visserlui, dat zijn jagers dat zijn neanderthalers. Terwijl je aan de toekomst moet denken en goede afspraken moet maken.

I – De kunst is om impact te verminderen of in positieve zin bij te dragen.

H – Wanneer je aan duurzaamheid denkt in productie, is dan de langjarige maximale oogst (MSY) een logisch vertrekpunt. Wanneer je denkt aan ecologisch duurzaam, dan wil je zo min mogelijk effecten op soorten en functies binnen het ecosysteem. Wanneer je denkt in zo natuurlijk mogelijk, wat vaak ten onrechte wordt geduid als ecologisch duurzaam dan wil je geen gebruik, dus geen mensen in je natuur. Als je vanuit productie oogpunt duurzaam werkt dan werk je in ieder geval in de richting van de ecologische duurzaamheid. Daar gaan partijen nog samen met elkaar op. Dat is stap 1 om er samen uit te komen; ongestoordheid is ook een component; dan kom je er niet meer uit; maar daar kan je afspraken over maken; een deal sluiten. Als je dan maatschappelijke afspraken maakt dan is het ook duurzaam; duurzaam is uiteindelijk ook economisch duurzaam.

K – Duurzaamheid is breder dan ecologie alleen; je hebt ook de maatschappelijke kanten; de sociaal economische componenten, sociaal culturele en milieu afval en CO2 uitstoot. Ecologische is wel een van de belangrijkste, zonder dat kan je niet.

L – Je moet ook naar positieve effecten kijken bv van mosselkweek; is de meest extensieve manier van dierhouderij; er is sprake van een efficiënte voedselpiramide, mosselen zijn een oplossing voor een heel aantal zaken die van belang zijn zoals circulaire landbouw, eiwittransitie, spaarzaam gebruik maken van natuurlijke hulpbronnen, gezonde voeding.

4.1. Wat in de natuur wil je in stand houden?

a. voor mens noodzakelijke natuurlijke hulpbronnen

b. de natuur op zichzelf, in zijn geheel, de zogenaamde intrinsieke natuur

c. de kwetsbare natuur, die delen die onherstelbaar zijn

J – Het gaat om intrinsieke natuur; Je wilt niet, met wat er nu nog rest, nog eens van dit soort processen doormaken, dat er zaken definitief verdwijnen; ergens moeten er stukken natuur onverstoord zijn zodat de natuurlijke processen zich kunnen ontwikkelen en je kunt zien hoe en wat zich daar afspeelt. Die zijn er nu onvoldoende. Op den duur weet je niet meer wat er kan zijn en wat je mist. Je moet aan de natuur het recht toekennen om zich te realiseren.

D – Keten van dieren compleet maken

E – Gaat om processen; hydrologie, primaire productie en vissen die heen en weer kunnen zwemmen

N – Daar hebben we wettelijke doelen voor; hangt ook wel af van wat je referentie is, welk tijdsbeeld

F – Het gaat niet om soorten, het vraagt real time closures. het gaat om functionele natuur, voor de natuur; met wat is de functie in het geheel.

D – Je moet wel definiëren welk type natuur je wilt behouden / ontwikkelen en dan moet je kijken welke vormen van medegebruik je dan kunt toelaten zoals wonen en visserij.

F – Die delta natuur werkt alleen als je die zijn gang laat gaan en dat je accepteert dat die dynamisch is; dat je accepteert dat dingen afbreken en elders weer terug komen. Je hebt dan een groter gebied nodig om dat te kunnen waarborgen. We gaan op basis van bestaande natuurwaarden kaartjes tekenen en denken dat dat gaat werken maar we moeten breder kijken. De WZ heeft geen unieke soorten maar het is de rijkdom.

I – Het begrip is vanuit het hier en nu en het feit dat wij waarnemen dat sommige dingen verdwijnen en het er minder goed mee gaat.

4.2. Waarom wil je dat (wat je in de vorige vraag gekozen hebt) in stand houden?

d. Voor welzijn van de mens

e. Vanuit onze verantwoordelijkheid voor de natuur

f. Beide

C – natuur is de bron waar de vissers voor hun voortbestaan van afhankelijk zijn;

E – het gaat om het welzijn van de mens; daarvoor is de natuur van groot belang; de natuur redt zich wel; heeft verdriet over verlies

B – het gaat om intrinsieke waarde maar ook vanuit economisch oogpunt; gaat niet alleen om productiviteit maar ook om gevarieerdheid bv beleving van tuimelaars rond een boot.

4.3. Hoe wil je die instandhouding bereiken (één of meerdere antwoorden mogelijk)?

g. Gaat vanzelf door natuurlijk herstel/regeneratie van soorten en hun leefomgeving

h. Door natuurbescherming

i. Door vervanging van onherstelbare hulpbron door alternatieve hulpbron

C – Hulpbronnen moet je alleen benutten als ze weer de kans krijgen om te herstellen.

C – Instandhouding is per hulpbron verschillend; het is niet mogelijk om daar een generale uitspraak over te doen; ecologie verandert, er zijn invasieve soorten, ansjovis komt terug, water wordt te warm. Het is maatwerk. Daarnaast is het ook zo dat je sommige soorten met rust moet laten.

N, G – Soms is maatwerk nodig om bepaalde natuurdoelen te realiseren of te behouden bv door een toegang beperkend besluit voor visserij.

E – In WZ vooral door natuurlijk herstel (op land wel door natuurbescherming), natuur evolueert: er treedt geen onherstelbare schade op als de natuur maar wel de ruimte krijgt om te herstellen.

D, I, B – Herstel is wel mogelijk; zie effecten sluiten mechanische kokkelvisserij, herintroductie zeegras, herstel mosselbanken in gebieden gesloten voor visserij. Dingen kunnen wel weer terug komen. Gaat vooral om herstellen van condities, de basisvoorwaarden realiseren en de tijd geven; kan namelijk wel heel lang duren voordat er weer herstel optreedt.

B – Niet te geloven dat daar zout gewonnen wordt; op de lange geologische termijn komt dat ook wel weer goed maar op de korte termijn leidt dat wel tot achteruitgang van populaties en geeft dus wel degelijk schade.

H – Alles herstelt zich; alles is er gekomen en komt als het verdwijnt ook wel terug. De vraag is of je het acceptabel vindt als dat heel lang duurt of alleen maar in een klein gebied gebeurt omdat er toch nog gebruik plaats vindt. De vraag is welk herstel niet terug komt omdat wij er nog rond scharrelen.

M – Mechanische kokkel visserij paste niet in het wad; er werd veel schade aan het wad toegebracht en het herstel duurde veel langer maar blijvende schade was er niet. Wel op een korte termijn maar er viel wel weer zaad.

K – Ik denk niet dat de natuur zich herstelt zoals die was. Als je kijkt wereldwijd naar overbeviste gebieden dan zie je dat andere soorten hun plek in het systeem hebben overgenomen. Afsluitdijk is ook zo'n voorbeeld. Voorheen waren er heel veel haringen in IJsselmeer maar die gingen paaien in WZ en dat kon niet meer. Ook zeegras; je kunt het wel verprutsen als mens. Dit zijn 2 voorbeelden waar we de randvoorwaarden hebben veranderd. Lastig om te zeggen dat als de randvoorwaarden goed zijn herstel altijd mogelijk is.

D – Werken aan herstel en oogsten kunnen wel tegelijkertijd; je hoeft niet te wachten tot volledig herstel rijke Waddenzee (echter met visserij bevorder je niet herstel)

N, F – De natuurlijke processen weer de ruimte te geven, en de menselijke invloed dus beperken. Idee dat je met fysieke maatregelen actief natuurherstel zou moeten plegen past daar niet goed bij. Passief natuurherstel gaat over beschermen; als je dat op de juiste schaal doet in tijd en ruimte dan komt dat herstel in zo'n systeem vanzelf wel.

N, F, J – Belangrijker is om het medegebruik te reguleren; als je duurzaam kunt oogsten maakt het niet uit of het om een kg zout of een kg mosselen gaat. Vraag is hoe je het gebruik reguleert; je mag niet overal tot het laatste percentage natuurlijke processen domineren en reguleren.

I – Er gebeuren soms ook dingen waar we geen weet van hebben

L – Met het kweken van schelpdieren kun je geen onherstelbare schade toebrengen

M – Natuur herstelt zich, visserij heeft wel invloed maar kijk nu eens naar wat er gebeurt met een strenge winter, hete zomer, of grote storm. Dat heeft in een week tijd zoveel veranderingen als effect. Natuur heeft veel meer invloed dan de visserij.

K – Je probeert met je visserij beheer het zo te regelen dat je de rente oogst maar er kunnen altijd oorzaken / ontwikkelingen zijn die veel invloed hebben zoals bv klimaat. Je moet als mens adaptief beheren ; er zijn kwesties waar je als mens geen grip op hebt en dan moet je accepteren dat het niet meer zo kan zijn.

I, L – Soms zijn er wel invloeden van buiten de WZ die van groot belang zijn voor de natuur zoals de morfologische veranderingen en zandmotoren.

5. Hoe vind je dat het met die natuur gaat, wat zie je voor ontwikkelingen?

C, N, F – Is moeilijk, hangt ook af van de blik (welke tijdsspanne) waarmee je kijkt.

G – Ik weet niet of het nu beter of slechter gaat; of er bekend is hoeveel vis er kan worden gevangen en hoeveel er gevangen wordt. Wat wel beter gaat is aandacht voor herstel; aandacht voor vispassages. Voor herstel van dynamische processen.

H – Je ziet wel stevige veranderingen; vertrek van platvis. Andere soorten zijn het beter gaan doen; Japanse oester, zeehond. Qua benthos; vroeger meer strenge winters en daarmee ook meer zaadval van mosselen. Met het warmer worden van de WZ zien we dat schelpdieren massaal larven produceren die allemaal rond zwerven; sommige slaan niet aan omdat omstandigheden (nog) niet gunstig zijn.

M – Zomers worden heftiger hetgeen slecht is voor kokkels en problemen met parasieten gaan dan ook spelen. Er komen nu veel meer kokerworm en mesheften voor, andere vissoorten en minder groen op de droogvallende platen en de droogvallende platen zijn minder hard, vooral onder de kust meer zachte gebieden.

G – Er is minder watervervuiling (vroeger had je vissen met plekken op de huid) maar er is wel minder vis.

C – Het gaat op dit moment wel goed met de natuur; er is geen verarming; geen afname van soorten maar wel verandering. Watertemperatuur wordt hoger.

K – Zeehondenpopulatie is toegenomen, grijze zeehond is gevestigd, mosselbanken zijn volop terug. Voor vogels is de ontwikkeling niet zo gunstig is als we gehoopt hadden. Vispopulatie daar gaat het niet goed mee en de grote vraag is natuurlijk hoe dat komt.

J – Hangt af van het tijdspectief. Als je 2020 vergelijkt met 1970 dan zie je een aantal grote positieve veranderingen; kijk naar zeehonden en een groot aantal andere soorten zoals ganzen. Maar dat wil niet zeggen dat het nu perfect gaat. Ik erger mij er aan dat heel vaak gezegd wordt dat het slecht gaat met de Waddenzee. Er was sprake van aanzienlijke vervuiling, eutrofiering en slecht gereguleerde exploitatie. Dat is aanzienlijk verbeterd; meeste extreme uitwassen van exploitatie zijn ook aan banden gelegd.

A – Veel gaat goed maar nog niet alles; kijk naar zeehonden; wel aandacht nodig voor visgemeenschappen en het herstel.

L – Het is niet zo erg met de natuur gesteld als sommige wetenschappers beweren; er is afname van visbestanden en toppredatoren zijn afwezig maar je hebt wel heel veel zeehonden. Ook in de natuur kan het zo zijn dat er bepaalde organismen zijn waar andere soorten last van hebben.

B – Mensen denken dat het goed gaat (zien veel vogels) maar het zou veel rijker kunnen zijn

E, G – Visherstel wisselt en is plaats gebonden en van tijd afhankelijk maar echt grote vissen zijn er veel te weinig terwijl ze wel op de Noordzee zitten.

D – Gaat niet goed, zeker onderwaterleven, ketens zijn maar ten dele aanwezig, zeegras, grote vissen, grote schelpdierriffen.

N – Voor trekvogels wordt het lastig; ze kunnen geen tijd verliezen bij het foerageren in het Waddengebied.

G – Er zijn invasieve soorten, kleinere kwelders.

G, E, J toename van toerisme (sluimerende ontwikkeling langs de randen van het Wad) en drukte door vaarverbindingen, snelle boten, meer lawaai.

D – Er is druk van visserij; er is intensieve bodemberoering door oogsten van mosselzaad en garnalen. Kaal schrapen van de bodem, schelpdierriffen kunnen niet groeien, herstel zeegras vindt niet plaats.

D, E – Naast druk van visserij zijn er ook effecten door Afsluitdijk en aanleg Lauwersmeer, effecten van dammen en sluisen, baggeren en kustbescherming; natuurlijke processen ondervinden hinder.

N – Ecologische marges worden kleiner mede door oorzaken die buiten het gebied liggen zoals klimaat verandering; daar heb je mee te dealen maar in dit tempo is het geen natuurlijk proces meer. Er is weinig veerkracht en niet zo veel ruimte voor fouten; het wordt nauwer.

A – Vraag is welke invloed klimaatverandering gaat hebben op bv kokkels en vervolgens op vogels

H – WZ is volgend aan allerlei processen in de NZ qua temperatuur. Vis die er wil zijn, die zit er wel.? Er zijn zeker drukfactoren bv predatie door grote aantal zeehonden. WMR heeft een studie gedaan; met zenders met predatie van zeehonden. Maar zeehonden horen er bij; potentie is daar aan gerelateerd.

H – Er is nu weinig grote vis; WZ was natuurlijk aantrekkelijk vanwege de kraamkamerfunctie. Dat er geen roggen zijn in de WZ komt door ontwikkelingen in de Noordzee. Er is niet veel dat je kunt doen in de WZ om de visstand te verbeteren. Verbinding met NZKZ is dus heel belangrijk. Buitendelta's horen bij de Waddenzee.

I – We hebben een natuur en een herstel opgave; het is kennelijk niet voldoende om dingen te laten gebeuren, de vraag is nog wel hoe je dit gaat doen; ga je met meer kennis echt werken aan herstel of laat je het vanzelf gebeuren

B – Er is gelukkig meer aandacht voor verbinding van zoet en zout water; wel jammer dat er geen aandacht wat voor het visvriendelijk maken van de uitwateringssluizen.

F – Kans dat met NZ akkoord er ook echt stappen gezet gaan worden; aandacht voor onderwaternatuur en kennisontwikkeling; kennis moet vertaald worden naar beleid en publiek.

6. Welke natuurlijke (denk aan ecologische, fysische, chemische) processen, habitatten en soorten vind je van cruciaal belang?

N, A, I, K – Natuurlijke processen moeten hun gang kunnen gaan, je moet ruimte geven aan dynamiek; al die gradiënten moeten kunnen blijven bestaan; zoet-zout, diep-ondiep, voedselrijk-voedsel arm, land-water. Die leveren allemaal verschillende leefomgevingen op die maken dat de WZ een belangrijk hotel is voor trekvogels en zeehonden.

G, E, B – De vrijheid van de geo-morfologisch processen die zich over een relatief groot gebied kunnen ontwikkelen en daarmee de ecologie vormen; de geulen en platen en de dynamiek (was ook de reden om gebied aan te wijzen als Werelderfgoed). De Waddenzee als onderdeel van het meta-ecosysteem weer herstellen; de link met het IJsselmeer en het Lauwersmeer; daar zitten de grote kansen om de natuurlijke processen weer in de juiste stand te krijgen bv met het Reitdiep als zoetwater-getijdenrivier.

E, F – Geleidelijke overgangen van zoet naar zout met brak water gebieden en rivierafvoer (waarbij je je af kunt vragen wat de economische winst in de Noordzee zou zijn als je brak water gebieden in IJsselmeer en Lauwersmeer toestaat). Deltafunctie van de Wadden zal de belangrijkste zijn. Dijken gaan omhoog, tegengaan van verzilting zal nog belangrijker worden en waarschijnlijk zal er steeds minder zoet water worden geloosd.

L – We moeten die verzanding tegen houden.

L – Er moet voldoende primaire productie zijn waar vervolgens de hele piramide op steunt; gaat om een mix van zonlicht en nutriënten stromen. Opvallend dat de piek van de meeste vis tegelijkertijd was met de meeste nutriënten / hoogste kunstmest gebruik.

H – De primaire productie processen zijn bepalend voor hoe de WZ er uit ziet; de rest volgt wel; soorten zijn volgend.

F – Vooral de schakel functie vanuit flyway en delta gezien en kinderkamer functie voor jonge vis en de hoog productiviteit van het gebied; kijk nu eens naar de uitkomsten van die dermersale vissurveys; het blijft bij kijken naar trends terwijl je het moet hebben over functies.

- F – Het gebied zelf is één groot habitat; we denken altijd aan zeegras en mosselbanken maar ook zandbanken en kleine geulen zijn van belang; groei van habitat zit hem vooral in brakke natuur en verzachten van de randen.
- B – Schelpdierriffen (niet alleen sublitoraal maar ook litoraal), zeegrasvelden en kwelders en van algen tot top predatoren met in iedere komberging een tuimelaar familie.
- C – Vooral habitatten; zorgen dat leefomgeving op orde is door bv de weg vrij te maken voor trekvissen en de randen van het Wad (zie stenen Afsluitdijk) te verzachten en pas dan eventueel uitzetten.
- K – Mosselhabitatten die riffen vormen en andere schelpdierriffen als vestigingsplaats voor andere soorten.
- G – Als je naar prioriteiten in beheerplannen kijkt dan zijn dat de kustvogels, de onderwaternatuur/schelpdierbanken en kwelders. Het gaat om die flyway, voedselbeschikbaarheid en rust, vispasseerbaarheid, dynamiek van de bodem, ontwikkeling van embryonale duinen
- A – Soorten komen en gaan.
- D – Lastige vraag; piramide is uit balans en alles staat met in elkaar in verband (vogels en voedsel uit de WZ)
- M – Alles hangt met elkaar samen, het is één systeem, het is zo'n dynamisch gebied en het is bijna niet te beïnvloeden.
- H – het is heel lastig om je te richten op processen; natuurbeheer richt zich op soorten; kwekers proberen het wel; bv om zaad in te vangen maar het is heel ongrijpbaar. Er zijn wel zaken waar we ingrijpen bv eutrofiering en klimaat maar dat is dan weer meer WZ breed.
- G – als we de oorzakelijke omstandigheden weten waarom dingen verdwenen zijn (zoals zeegras), en je kunt die veranderen, dan moet je het wel de tijd geven om terug te komen. Mosselbanken hebben er 25 jaar over gedaan maar zijn nu wel terug waar ze van nature het beste passen.
- I – De onderwaternatuur en het in voldoende mate ontstaan van natuurlijke riffen vergt rust en gebieden waar blijvend niet gevist wordt.
- N – Ongestoordheid zou je doel moeten zijn; je alleen richten op het voorkomen van onherstelbare schade is te beperkt en je kunt niet zeggen dat er geen schade is aan de natuur als er wel weer herstel optreedt.
- G – Je moet niet tuinieren; de Waddenzee is natuur en geen vogelkweekgebied.
- G – De Waddenzee was vooral zand en slib en je moet geen stenen en stobben terug brengen.

B – Visserij in de Waddenzee

7. Hoe kijk je naar visserij? En wat is de waarde en het belang dat jij toekent aan de visserij?

- C – Met liefde! Dat zit met name in de mensen. En de liefde voor de natuur waarin ze werken.
- K, I, C, F – Bijzonder, omdat het jagen en verzamelen is. De afhankelijkheid van de natuur – het weer, de vis die er zit – bepaalt hoe je je brood verdient. De flexibiliteit die zij laten zien. Mooi dat zij het gebied kunnen lezen vanuit hun jarenlange activiteit; dat zij snappen wat een vis eet, waar die leeft, waar je moet zijn als visser en mooi als je dat bij de afslag kunt zien.
- A, J, H, N, F, K, E, M – Visserij hoort van oudsher bij de Waddenzee, cultureel en gastronomisch erg belangrijk, lekker, prima dat visserij er is om gebruik te maken van het voedsel wat er in zee zit, visserij biedt een inkomen, en heeft prachtige hoogwaardige (voedsel) producten. Het historische belang en de cultuur van oude visserij die nog steeds te zien en te beleven zijn, verhalen van vissers, mooi om die te hebben.
- I – Vissers geven sjeu middels de activiteit in de haven maar (F) vissers zijn nu een week weg en het verhaal van wat er leeft in de Waddenzee wordt niet verteld.
- M – In Harlingen is de visserij niet meer zo belangrijk; je ziet geen jong volk en de visserij trekt geen toeristen hetgeen je in Lauwersoog wel ziet.
- H – Vis is duurzamer dan vlees, en schelpdier is weer beter dan vis als eiwitbron.

L – Visserij is een erg kleinschalige bedrijfstak, met name gezinsbedrijven, met zo'n 200 bedrijven. De niet-mosselvisserij hebben ook relatief kleine schepen. Het is iets wat er hoort, garnalenvisserij en mosselkweek. Met een aanvoerwaarde van ca 35-40 miljoen euro heeft het een economisch belang, voor werkgelegenheid en gezinsinkomen.

I – Economische waarde wordt wel minder.

K, D – Voor het BNP is het minder dan 1% of 1%; visserij stelt economisch niets voor. Sociaal cultureel en sociaal economisch vind ik visserij belangrijk. Ook voor voedselveiligheid, van gezond en eiwitrijk voedsel. Zeker ook als je met een mondiale blik kijkt (export van haring naar Afrika als relatief goedkoop en gezond voedsel in vergelijking met vlees).

F – De meeste vangst gaat de grens over.

N – Visserij mag er ook zijn maar tot zo ver het kan; we moeten medegebruik toetsen aan de natuur.

D – Met de kennis van nu, kijk ik er anders naar. Voorheen hoorde dit er bij vanuit cultuurhistorisch perspectief maar nu is de vraag of vissers niet hun eigen graf graven en of we wel voor een markt in het buitenland moeten produceren.

B – Visserij hoort wel bij de WZ maar houdt op dit moment de WZ natuurvrij; de reden dat er geen onderwaternatuur is. Effect van visserij moet worden opgelost om de natuur terug te brengen en daarna kan deze op verantwoorde weer terugkeren als de WZ weer rijk is. Stelt nu op het punt van visvangst niets voor terwijl er een enorm potentieel is.

G – Nog wel op zoek naar de verhouding tussen de draagkracht en wat de visserij eruit vist; visserij heeft geen toegevoegde waarde voor natuur; het is een vorm van medegebruik, die economische waarde heeft.

E – Visserij takken zijn onvergelijkbaar.

H – In de visserij zijn familiebedrijven actief in hun gebied, met oog en grote betrokkenheid voor de natuur; het is niet louter vangstgebied. Niet zoals Chinezen die in West Afrika zo veel mogelijk eiwitten komen ophalen.

M – Het moet voor een visser meer zijn dan alleen een inkomen; het moet een passie zijn een visser moet respect hebben voor het gebied. Vissers zijn ook een soort beheerder die zien dat je bepaalde delen met rust moet laten voor bv vogels.

A – Zou mooi zijn als vissers zich sterk maken voor de kwaliteit van het Wad als hoeder van de natuur. Ze hebben wel een ander beeld van de natuur maar het komt van dezelfde emotie.

A – Vissers kunnen waarnemer zijn van hoe het met het systeem gaat.

J – Het drama is dat ze te goed zijn geworden. De eeuwenoude traditie is dat je een betere visser bent als je meer vis vangt, maar door moderne technieken kunnen ze binnen een paar jaar de zee leegvissen. De exploitatie is ordes van grote hoger geworden. Daarom hebben vissers nieuwe verantwoordelijkheden nodig. Noch de sector, noch de regulerende macht zijn bekwaam om hiermee om te gaan.

H – De visserij focust op de lagere trofische niveaus en lift mee op de hoge productiviteit van het systeem. Er is sprake van competitie tussen vissers, de competitie om het grootste deel weg te halen wat je kan. Dat is de achilleshiel van de visserij. Maar met huidige regelgeving en werken met convenanten is dat sterk verbeterd.

I – Vissers voelen zich onbegrepen en beperkt.

J – Is een klein groepje midden en klein bedrijf met heel veel invloed op het parlement. Komt door de oude waarden die herkend worden, de fundamentele manier van omgang met de natuur. Desondanks kunnen vissers daar niet het recht aan ontlenen overal te doen wat ze willen.

8. Verwacht je dat visserij een belangrijke rol speelt in de transitie die gaande zijn? (zoals de voedsel en klimaattransitie)?

L, K, H, A – Ja; eiwit gaat schaarser en duurder worden. Visserij, komt dan nog meer in beeld als eiwitbron. Met name aquacultuur, omdat dat in de eiwittransitie en circulaire productie het meest duurzaam is. Vissen zitten al hoger in de voedselketen, waar bij elke (trofische) stap energie verloren gaat. Hoe snel het gaat hangt af van mondiale ontwikkelingen in de stikstofproblematiek, hoe snel de veehouderij wordt teruggedrongen. Schelpdierkweek wordt in dit verband internationaal veel gepromoot, in NL is dat niet het geval.

Als we zo gaan groeien als bevolking wordt visserij steeds belangrijker voor voedsel. Op land is te weinig ruimte voor duurzame voedselproductie. Mosselkweek heeft een hele lage 'carbon footprint'. Garnalen kan ook een belangrijke rol spelen maar heeft wel een grote bijvangst.

J – De zogenaamde voedseltransitie om meer uit zee te halen is volgens mij ecologisch onmogelijk. De weinige vangsthoeveelheden die de visserij ophaalt en de conversiefactor van voedsel voor kweekvis (aquacultuur) is niet rendabel. Over het algemeen is de rol van visserij in de voedseltransitie klein, niet zoals in de landbouw. Er zijn wel verwachtingen tav de productie van wier maar die zijn niet realistisch.

D – WZ is niet voor lokale voedselvoorziening. Dat moet je op land doen of op de NZ.

N – Mariene aquacultuur in de waterkolom maar of je dat in een N2000 gebied als de WZ moet doen weet ik niet.

I – De vraag is hoe je duurzame grootschalige voedselproductie kunt realiseren, buiten de Waddenzee en hoe de huidige vissers die transitie kunnen doormaken, van visser tot kweker op de Noordzee; vraagt ander ondernemerschap, het is een ander beroep.

G – Zou in de vorm van streekproducten een rol kunnen spelen.

E – Geïntegreerde visserij kun je niet direct vertalen als een transitie in de voedselproductie maar wel als het neerzetten van een grondhouding en referentiekader om voedsel te oogsten uit de natuur waarbij je uit gaat van een afhankelijkheidsrelatie. De transitie zou moeten zijn van bulkproductie naar exclusieve productie of productie voor een kleine markt met niet al te veel prijselasticiteit waardoor je overbevissing van lokale bestanden voorkomt.

B – Zou fijn zijn als de visserij zelf ziet dat ze daar een rol in hebben.

F – Zijn er bij vissers wel voorlopers? Als je vanuit het gebiedsproces veranderingen inzet, moet je de visser meenemen. Bv grote kombergingen beheren en vissers daarin een plek geven. Het woord visser is hier te beperkt. Het gaat om nieuw ondernemerschap; ondernemers met een breder palet aan diensten en kunde. Een maritiem ondernemer die tevens beheerder en gastheer is van zijn gebied.

Het is nu te industrieel om er een alternatieve manier van vissen bij te hebben. Bestaande vissers zijn hier niet uit los te weken. Ze zitten vast/vastgelijmd. Je zoekt innovatie opgebouwd vanuit de basis van maritiem ondernemerschap.

C – Ja, door klimaat en NZ akkoord worden Waddenzee en NZ kustzone belangrijker voor visserij en dus drukker.

9. Hoe definieer jij duurzame visserij; gaat het daarbij om besparing brandstof, bijvangst, bodemberoering, afval, visserij naar draagkracht, of anders?

E – Dat je natuurlijke processen in tact laat, dat wat je doet alleen tijdelijk en plaatselijk effect heeft op het bestand of op de kraamkamer functie. Het gaat erom dat de vis nog steeds kan komen doen wat het wil doen in de WZ: voedsel, voortplanten, etc.

N, D, F – Draagkracht is breder dan kijken naar visbestanden en aanwas; het gaat ook om het effect op de rest van de voedselketen; de functie in het ecosysteem.

K – Vooral oogsten binnen de grenzen die het ecosysteem heeft. Vissers zeggen: het bestand wordt toch goed beheerd, het gaat toch goed met de vogels. Maar er is meer: er is ook sprake van bodemberoering in kwetsbare gebieden. Mij gaat het erom de vangst uit het systeem te halen met zo min mogelijk impact op het ecosysteem; een visserij die geen impact heeft op het ecosysteem bestaat niet.

F, A, J – Populatiebeheer is de kern; duurzaam is het bestand waar je op vist niet uitputten en dat er geen structureel effect is op de omvang die een bestand kan bereiken of het herstel. Het gaat om het instandhouden van vispopulaties, en terugkeer van andere populaties die door bodemberoerende visserij zijn geëlimineerd.

B – Duurzame visserij is met respect voor de natuur, max 50% (liever 40%) van het gebied, de rest van het gebied vrij houden voor het oud en groot worden van vis en vispopulaties.

E – Draagkracht is niet te bepalen: want we weten te weinig; je kunt wel bijhouden wat je vangt en jezelf beperken als je ziet dat het afneemt maar omvang van het bestand hangt waarschijnlijk ook af van factoren buiten de WZ.

G – We hebben onvoldoende zicht hoe visserij natuurlijke processen en (vis)productie verstoort en wat de afhankelijkheid is met de Noordzee visbestanden. We weten niet hoe de visbestanden zich verhouden tot de bestanden in de Noordzee. We weten nu niet wat duurzaam is.

A, N, J – Combinatie van factoren gaat om footprint, bijvangst, brandstof (er wordt zoveel brandstof verbruikt voor 1kg vis), afval, uitstoot; wel ook nadenken over dierenwelzijn,

I – Duurzaamheid is een breed begrip maar heeft het meest te maken met bodemberoering: je kan van alles doen met onderwaternatuur, maar als je dit niet aanpakt is het dweilen met de kraan open.

G – Al die dingen: vispluis, brandstof, de schaal waarop gevist wordt, alles zou kleiner moeten. Vergunningverleners zullen wel de juiste afweging maken.

H – A priori heb ik zo geen direct beeld bij bijvangst beperken. Als het opportunistische soorten zijn die er eigenlijk niet toe doen zoals zeesterren. Dat je de bijvangst van bijv. zeezoogdieren wil en andere bijvangst zo veel mogelijk probeert te voorkomen en weer levend overboord probeert te krijgen is uiteraard logisch.

K – Je moet ook neveneffecten goed beheeren zoals ongewenste bijvangsten; hoeveel schol zou er kunnen zijn in en om de Waddenzee zonder de bijvangst in de garnalenvisserij?

F – Bij een duurzame oogst gaat het om 3 punten: populatiebeheer, voor wie produceer je, en wat is de manier van oogsten (hoe onttrek je de doelsoort en met welke nevenschade gaat dat).

C – Zo min mogelijk negatieve effecten op de natuur, en zo economisch rendabel mogelijk. Dus minder bodemberoering, bijvangst, afval. Rendabel door minder of andere brandstof.

L – Dat – naar redelijkheid – op alle onderdelen een inspanning geleverd wordt om neveneffecten te beperken, bv met uitstoot door brandstof, voor zover een onderneming het economisch kan dragen. Je moet het bedrijfsleven niet zo duurzaam maken dat men het niet meer kan verdienen. Brandstof kunnen we wat mee doen bv door schonere motoren (hoeft niet meteen elektrisch) te nemen bij vervangingsinvesteringen.

H – We moeten niet investeren in non-discussies, het gaat om het vinden van de balans. Hebben we die balans gevonden, dan is er maatschappelijk draagvlak, wat we in het dagelijks spraakgebruik duiden als duurzaam. Prima als er in die balans no-take zones zitten.

C – Het is afhankelijk van de visserij welke specifieke maatregelen je kan nemen.

B – Visserij concentreren in een beperkt aantal havens, met maximum aantal boten en motorvermogen, met ondermaat én bovenmaat voor vis. De natuurbeheerder heeft de rol om met oog voor wat abundant is vergunning te geven wat mag worden bevist en waar. Vergelijkbaar met de boswachter die bepaalt wat waar gekapt mag worden.

10. Wat moeten we doen om een productieve Waddenzee te behouden, ook voor toekomstige generaties? Moeten we iets doen aan natuurlijke processen, habitats of soorten?

I, L – Verdrijving (mosselpercelen verzanden door de natuurlijke zandhonger en de zandsuppleties op de basis kustlijn) tegengaan en primaire productie instandhouden. Anders wordt het langzaam steeds meer een woestijn.

G, A – Vispasseerbaarheid is essentieel voor herstel visserij op vis en waterkwaliteit (hoeveelheid nutriënten) en structuren die dienen als paaigebied of schuilplaats voor vis.

B – Van belang zijn scheldieren en zeegras; troebelheid vermindering is een belangrijk aspect (stoppen met havenbaggerstort dicht onder de kust bij Rotterdam).

B – WZ moet eerst weer rijk worden met alle trofische niveaus op orde, biobouwers en biogene structuren zodat er rust is en voldoende ruimte voor jonge vis en natuurlijk hard substraat.

K – Voor de visserij begint het met goed beheer van bestanden, dat daar waar vissers voor naar zee gaan, blijft zwemmen. Autonome ontwikkelingen heb je niet in de hand, bijvoorbeeld dat er dit jaar weinig mosselzaad is. Soms zijn er jaren met minder garnalen, daar zou je de visserijdruk op moeten aanpassen.

H – Wat je doet voor de natuur, doe je ook voor de visserij. Als er sprake is van algenbloei die naar de bodem zinkt heb je er als visserij ook niets aan. Het gaat om de productiviteit die er is, hoe ga je daarmee om. Je kan deels bevissen, en deels ongestoord de natuur zich laten ontwikkelen. Als je gaat vissen, doe het dan rationeel. Gebruik visserijbiologie-modellen, maximaliseer de oogst, vermijd onnodige neveneffecten.

N – Vanuit vispopulaties moet je zorgen dat er een goede kern is, waarbij je kan oogsten uit de vissen daar omheen (spillover).

J – Het zou kunnen dat de visserij z'n eigen productiviteit in stand houdt. Bv garnalenvisserij die de bodem licht verstoort, wat voor garnalen beter is dan zonder visserij. Ook voor platvis kan je door ploegen meer platvis productie op gang brengen.

C, M – Je moet kijken naar WZ visserij die met elkaar koers moeten kiezen. Van specifieke soorten naar het verband tussen soorten. Ook in relatie tot klimaatverandering. Onderling tussen sectoren loopt het ook niet altijd makkelijk. De garnalensector heeft last van mosselpercelen, dat is een machtige sector.

H – Er is geen rationele discussie dat we met z'n allen weten wat we met de Waddenzee en dus de visserij willen.

D, M – De intensiteit moet naar beneden, met minder schepen en minder vissers via warme sanering (sommige vissers kunnen zich niet meer aanpassen, de conservatieven zouden er wel uit kunnen om de jongere vissers een kans te geven).

D, M – De markt moet goed zijn, de keten van visser naar consument moet kort zijn en prijstechnisch goed voor de visser om een goed verdienmodel te hebben (een niet te kleinschalige maar ook niet te massale visserij).

E – Streven naar een groter aantal vissers die meer natuur gericht gaan vissen; een grotere groep kan er ook voor zorgen dat de kustgemeenschappen verbonden blijven met de kwaliteit van de WZ. Toerisme zal niet helpen de kwaliteit van de WZ te behouden. Grotere groep geïntegreerde vissers leidt ook tot meer kennis over het wad.

F – Dit vraagstuk moet je vanuit een andere, economische invalshoek benaderen. Je wilt duurzaam blijven oogsten en werken aan natuurherstel. Daarbij is het behouden van je concurrentiepositie op een wereldmarkt een andere opgave. Je moet in de komende jaren ruimte creëren door gebieden te sluiten, en met kleinere boten gaan vissen, dat kan niet anders. Er is daarnaast een groeiende vraag vanuit de markt naar een duurzaam kwaliteitsproduct. Nu is het zo dat je met teveel vissers allemaal de grootste garnalen eruit moet halen. Je moet na het weekend zo vroeg mogelijk beginnen, want in de eerste 6u vissen haal je alle grote garnalen eruit. Het aantal kg per trek neemt af gedurende de week. Dan zie je al dat deze visserij verre van duurzaam is.

M – Vissers moeten meer als beheerder optreden; Je moet vooral naar de lange termijn kijken, reguleren, en soms minder vissen.. Aan het einde van de streep hou je met betere regulering van de garnalensector misschien ook nog wel meer over door met vraag en aanbod een stabielere prijs te verkrijgen. Dat is namelijk in het verleden wel gebleken.

F – Binnen VISWAD gebeuren goede dingen: de vloot verkleinen, leren door te laten, het gebied zichzelf te laten vormgeven, dat is wat we moeten doen. Er hoort nog wel een hoofdstuk bij: hoe visserij verduurzamen, hoe wordt er gevestigd.

M – Hoe zou je dat met garnalen vissers kunnen bereiken? Je hebt met vier culturen te maken: Zeeuwen, Friesen en Groningers en Noord-Hollanders. Iemand die het voor elkaar krijgt daarmee overeenstemming te bereiken, verdient de nobelprijs. De rol van overheden is sturen en ingrijpen, maar ze moeten wel goed geïnformeerd zijn en soms is het meer politiek.

11. Welke factoren hebben het meeste invloed op de visserij (meerdere antwoorden mogelijk, graag top 3 aangeven)

- **natuurbeleid,**
 - A, C, H, G, L – Zeker bepalend voor wat er de laatste jaren is gebeurd.
 - D – Juist het ontbreken ervan.
- **visserijbeleid,**
 - G, M, N, J – Vergunningen spelen een rol, regulering
 - D – Het ontbreken ervan.
 - E – Complexe regelgeving leidt tot stress en verdriet en ontmoediging van nieuwe generatie.
- **wetenschap, G**
- **marktwerking,**
 - A, B, C, J, N – De vraag is van belang zie perikelen rondom de Corona crisis (visser wil vissen wat hij kan verkopen) maar ook dat het bv garnalenvissers niet lukt onderling afspraken te maken.

- D, E – Het gaat ook om handel in vangstrechten (er komt een ander soort ondernemer die meer geïnteresseerd is in uitkoop dan aan aanpassing),
 - N, I – Willen consumenten blijven betalen voor duurzamer producten, houdt de sector een MSC keurmerk? Stel dat de MSC komt te vervallen voor de mosselen en garnalenvisserij. Dan zal de sanering wellicht groter zijn dan we voorzien.
 - H – internationalisering in de markt is belangrijk. En de retail die er tussen; die speelt bedrijven tegen elkaar uit. Dat werkt door op de aanvoer waardoor prijzen te laag worden. Kleine bedrijven worden verkocht wat leidt tot schaalvergroting, en daardoor professionalisering. Maar daarmee wordt de afstand tussen wat er op het water gebeurt en bedrijfsvoering op de wal groter. Het wordt meer een productiegebied, en de betrokkenheid bij het gebied zelf neemt af. Je hebt die betrokkenheid van vissers die het gebied door en door kennen (en daarvan ook genieten) juist nodig om beweging te krijgen. Grote bedrijven zijn professioneel genoeg om niet in de valkuil van het korte termijn gewin te stappen maar de mindset verandert wel, en dat is van invloed op het proces om die balans te vinden.
 - F – Voor wie produceer je? Tegenwoordig voor een wereldmarkt. Dat is het probleem. Buitenlandse afzetmarkt betekent dat ze meer kg kwijt kunnen, meer buitenlandse concurrenten hebben, maar de vraag is hebben we wel een level playing field?
 - **sociaal-culturele context familie (opvolging), religie, tradities, geschiedenis, andere vissers/visserijgemeenschap**
 - M, B, D, J, – vooral aspect van tradities en de gemeenschap van de Zeeuwen. De lange tijdsduur (25jr afschrijven van schepen) maakt dat economische duurzaamheid voor vissers van belang is.
 - E, J – deze invloed neemt juist af. Klopt wel dat er steeds meer vissers in loondienst komen en grote bedrijven hebben een andere dynamiek hetgeen de positie van individuen vissers verandert net zoals de sociaal-culturele context en hoe je moet reguleren.
 - L – aanpassingsvermogen is een van de meest interessante componenten
 - **weer/seizoen/klimaat,**
 - L, C, N, I – visser heeft geen inkomen als WZ bevroren is en gaat om voldoende vis, zaadval, garnalen
 - **bootlengte/motor-vermogen/vistuig/maaswijdte**
 - B, A, I – visserij heeft een opgave voor transitie naar duurzame energie
- K – De maatschappelijke context is ook belangrijk die hebben geleid tot afspraken die binnen de verschillende convenanten zijn gemaakt.

12. Wat zie je voor ontwikkelingen?

C, D, N – Zorgen over klimaatverandering maar er komen ook nieuwe visserijen, bv naar inktvis.

C – Er gaat veel veranderen in controle en handhaving systemen, incl stikstof uitstof, gebruik van andere brandstof. Sommige zullen niet meer willen investeren, ook gezien de afname van ruimte om te vissen. Merendeel zal weerstand hebben

C, F, L, M – Rederijen en familiebedrijven zullen naast elkaar blijven bestaan maar er treedt wel een verdere schaalvergroting en industrialisatie op (in kokkelsector bepalen reeds 2 grote bedrijven de prijs en die hebben zelf ook vergunningen) en er zal in de afzetketen meer samenwerking tussen kwekers en handelaren komen; het wordt wel lastig voor kleine bedrijven om een boterham te verdienen.

A – Vissers zullen minder ruimte krijgen ten gunste van de natuur.

G – We moeten wel meer kijken naar de impact van visserij. We moeten bijvoorbeeld objectief kijken naar de impact van bodembroering. Ik hoop dat daar stappen worden gezet

H – Energie transitie; de zee raakt steeds voller en visserij wordt terug gedrongen in een kleiner gebied en er ontstaat meer competitie.

C – De visserij die overblijft wordt belangrijker (economisch en als visite kaartje voor de producten en technische ontwikkelingen) dan de visserij zoals die nu is, en zal worden gewaardeerd. Dit zal in fases zijn: over 10 jaar koude sanering en verdringing, wat een negatief effect heeft op de sector. Daarna blijven vissers over die meebewegen, die fysieke ruimte hebben en technisch zijn aangepast. Dat is een positief effect. Uiteindelijk komen die er sterker uit.

M – Nieuwe generatie werkt niet alleen in de natuur maar is er ook bij betrokken en ziet de waarde.

M – Als je het langzamer doet en meer tijd geeft heb je minder weerstand en strijd. Een decennium terug was er meer strijd, langzamerhand gaan we wel meer de goede kant op.

A – Vissers moeten de focus leggen op creëren van meerwaarde.

N – Sector is terughoudend en ministerie in niet eenduidig; kaders moeten wel gesteld worden waar je heen wilt en het ontbreekt aan slagkracht.

C – Belang van kleinere visserij die op verschillende soorten vissen is niet goed vertegenwoordigd.

D – Wat zullen de effecten van de corona virus zijn; gaan we meer lokaal consumeren?

I – in trilateraal verband op level playing field komen (Duitse vissers betalen bv lagere pachtsom voor mosselpercelen)

B – Vanuit de visserij is er geen enkele positieve ontwikkeling; ze voorkomen dat er ooit natuur kan ontstaan; de WZ moet een akker zijn en blijven. WUR/WMR/IMARES heeft hier een slechte rol in; geen verschil tussen bevestigd en onbevestigd gebied; nulsituatie is nooit gemeten; kaalgeschraapte zeebodem wordt vergeleken met kaal geschraapte zeebodem.

F – Houdbaarheid convenanten is verstreken; mosselconvenant gaat over extra kweekpercelen en niet over volledig sluiten van bodemzaadvisserij. Bij garnalen was de zeeflap 2 maanden per jaar niet nodig en nu is dat al 4,5 maand per jaar. De impact is alleen maar gegroeid.

L – Of er constructieve afspraken kunnen worden gemaakt in de convenanten.

M – Mooi convenant voor de kokkelvisserij met goede afspraken zodat je elkaar niet gek maakt.

J – De recente strubbelingen over wel of niet gedaan hebben wat ze mochten doen; het handhaving mechanisme. Wat het beste werkt voor de sector is natuurlijke controle. Je hebt het minste controleurs nodig als vissers niet maximaal kunnen vissen (dat ze overcapaciteit niet mogen benutten omdat ze niet meer mogen vissen), dan hoef je alleen op gesloten gebieden te controleren. Het is heel frustrerend als je een dure boot hebt die je niet mag gebruiken. Het is beter door bittere pil te gaan, door boten te laten verdwijnen met een fatsoenlijke sanering zodat degene die mogen blijven, goed hun brood kunnen verdienen ipv dat velen op de rand van faillissement zitten. Dan gaan ze regels overtreden. Er is werk aan de visserij.

B – Uitkoop garnalen visserij is positief; met 90 miljoen zou je de hele sector uit kunnen kopen; dit tezamen met natuurherstel werk onder water zou een enorm positief effect kunnen hebben (ook economisch).

K – NZ akkoord gaat wel een weerslag hebben op met name de garnalenvisserij; zullen waarschijnlijk minder coöperatief worden. Ze denken, als je afspraken maakt komen er meer gesloten gebieden, en wordt ons meer ruimte ontnomen.

G – Bij duurzaamheid kijkt iedereen naar uitstoot, maar dat hoeft niet alleen het natuurbelang te dienen, het is ook in het belang van vissers als het onder de streep rendement betekent. Lichtere motoren of andere brandstof moet je ook vanuit het perspectief van de visser benaderen.

C – Oogst van vis en schelpdieren

13. Wat versta je onder vangst of kweek naar draagkracht: gaat het dan om

- **fysieke draagkracht = beschikbaarheid van geschikte ruimte voor kweekpercelen en visgronden, bepaald door waterdiepte, stroming, temperatuur**
 - D – huidige mosselkweek wordt vooral bepaald door fysieke draagkracht terwijl je toe zou moeten naar kweek in de waterkolom

- productie draagkracht = beschikbaarheid van voedsel, plankton, algen
 - K – Voor de visserij, is het concept van ecologische draagkracht heel lastig omdat we voor vis veel te weinig weten over alle interacties met het ecosysteem; je weet dan misschien wel iets voor het belang van de vissoort maar niet wat het betekent voor andere soorten; dan moet je je beheer opstellen aan de hand van productie draagkracht zolang je niet weet wat de impact is. Dus productie draagkracht bij gebrek aan beter.
 - L – Er zou wat verbeterd kunnen worden aan productie draagkracht door nutriëntentoevoer vanuit IJsselmeer; IJsselmeer is een spaarbekken; er komt meer water in de Eems-Dollard dan in de Waddenzee. In de toekomst zal het gemiddeld onregelmatiger verdeeld zijn
- **ecologische draagkracht = geen impact op overige componenten van ecosysteem;**
 - D, C, B, M, G
 - E – is wel kip een ei ding met sociale draagkracht
 - A – uiteindelijk kies ik voor ecologische draagkracht (productie draagkracht is voldoende met 2 maal per dag vers water uit de Noordzee)
 - N – Je moet ook kijken naar verstoring - je wilt niet dat potentieel geschikt foerageergebied onbruikbaar wordt
- F – Draagkracht lijkt gezien vanuit primaire productie geen rol te spelen in de gesprekken; primaire productie is zo hoog dus hebben we geen draagkracht probleem in de WZ. Echter als je verder in de keten kijkt, dan heeft de garnalenvisser de primaire rol van de wijting, kabeljauw overgenomen. Je weet het niet of het daardoor komt dat kabeljauw niet meer voor komt. De ontwrichting van het voedselweb is een vele malen groter probleem.
- F – Vaststellen hét surplus vanuit de ecologie is ondoenlijk; niemand kan dat exact zeggen. De redeneerlijn van voedselbeschikbaarheid voor hogere trofische niveaus is wel de juiste. Er zijn voor garnalen wel een soort van bestandsschattingen gemaakt maar dat is lastig. Het gaat dus vooral om ecologische draagkracht; er wordt daarbij niet naar absolute draagkracht in vaste getallen gekeken.

• **sociale draagkracht = impact die acceptabel is voor de samenleving**

- H – Genoemde punten zijn allemaal relevant. Als het gebeurt op een manier waarvan we met zijn allen zeggen dat de balans goed is dan noemen we dat “duurzaam”, of in termen van je vraag hier “naar de draagkracht”. Ook hier kan ongestoorde ontwikkeling een aspect zijn.
- L – Zodra er effecten komen voor andere sectoren dan krijg je discussie en gedoe met je omgeving.

A, N – Het is een combinatie van productie en ecologisch; grens wordt bepaald door productie draagkracht en het gaat om beschikbaarheid van voedsel vanwege concurrentie met anderen die het nodig hebben; je moet kijken wat je onttrekt aan het systeem en wat de effecten daarvan zijn.

L – het is zowel 1, 2 en 3 terwijl 4 het geheel van de voorgaande is;

C – Verschilt per visserijsector; bij garnalen is het vooral de ecologische draagkracht die van belang is (bodemberoering en bijvangst minimaliseren) want de garnaal herstelt zich wel. Bij mosselen gaat het vooral om de fysieke en productie draagkracht. Verder gaat het over sociale draagkracht als je kijkt naar de convenanten.

I – Het gaat om draagkracht vanuit wet natuurbescherming waarbij er voldoende voedselreservering is voor de overige componenten in het systeem.

J – Moeilijk om productie draagkracht te bepalen en fysieke draagkracht willen vissers niet accepteren; je wilt vissers die het hoofd rechttop kunnen houden; die goed hun brood kunnen verdienen en niet als overlast wordt gezien. Het concept maximum sustainable yield heeft ertoe bijgedragen dat vissers met minder visuren meer vangen.

F – Als je het surplus oogst dan zou je dat moeten kunnen vaststellen; zo van kokkel groeit jaarlijks gemiddeld zo veel, wintersterfte en predatie is gemiddeld zo veel, dan zou je orde grootte van surplus kunnen vaststellen. Je moet er een verhaal bij hebben over hoeveel je bestand is en hoeveel je dan voor de visserij zou kunnen vaststellen.

J – Voor garnalen speelt dat minder; je kunt die garnalen niet uitputten; kan zijn dat zij beter produceren waar ze intensiever vissen. Dat kan te maken hebben met produceren van discards; maar dat is niet wetenschappelijk aangetoond.

H – En wat is hier het criterium; je hebt een kader nodig; bij schelpdieren wordt gesteld dat de draagkracht niet wordt overschreden; maar de vraag is wanneer vind je dat het niet meer past. Het doorrekenen van effect van 2% kokkeloogst of effecten van MZI's is veel te complex; misschien is een effect aantoonbaar effect, maar zo klein tov de variatie die andere factoren veroorzaken. En wat vinden we daar dan van? Het is een filosofische benadering. Denken in termen van draagkracht hangt net zoals bij duurzaam, helemaal af van wat je er precies onder verstaat.

K – Hoe onderscheid je productie en ecologische draagkracht; bv hou je wel of niet rekening met voedselbeschikbaarheid voor andere soorten. Als ik naar de mosselkweek kijk, kweek inclusief mosselzaad invang, dan kijk ik naar de ecologisch draagkracht. Henrice Jansen heeft daar ook onderzoek naar gedaan; over het gehele systeem kan het uit maar op sommige plekken worden er misschien iets te veel mosselen geoogst. WZ is niet alleen voor de mensen maar je hebt een verantwoordelijkheid dat ook die vogels daar kunnen foerageren; dan moet je er voor zorgen dat er ongestoorde gebieden zijn of dat eiereenden op kweekpercelen mosselen gaan eten; dat is gewoon zo dat hoort er bij.

K – Voor garnalen is heel lang gedacht dat het een soort onkruid is dat je nauwelijks kunt overbevissen maar bleek wel dat je lokaal of tijdelijke wel kunt overbevissen; als oogst per tijdseenheid onder een bepaalde hoeveelheid valt dan moet je stoppen. Werkt heel goed.

14. Er worden verschillende termen gebruikt zoals “vangst of kweek naar draagkracht”, “natuur-inclusieve visserij” of “vissen op een manier waarbij de natuurlijke processen in de Waddenzee in tact blijft”. Welke uitleg geef jij aan deze termen?

E, C – Natuur-inclusief = rekening houden met vissoorten en bestanden die onderhevig zijn aan natuurlijke processen. En rekening houden met andere natuurlijke componenten. Natuur-inclusieve visserij is een vorm van vangst naar draagkracht; je beweegt flexibel mee met die draagkracht je maakt jezelf onderhevig aan de natuurlijke processen (hydrologie en ecologie). Discussie over natuur-inclusieve landbouw helpt.

L – Term is letterlijk gekregen van uit de landbouw; betekent voor mij op een zodanige manier je activiteiten uitvoeren zodat je naar redelijkheid zo min mogelijk negatieve effecten veroorzaakt.

G – Je moet op basis van kennis wat die impact nu precies is streven naar zo min mogelijk impact; dat de natuur kan blijven bestaan zonder dat er negatieve gevolgen zijn.

B – Het zou hetzelfde moeten zijn: vangst naar draagkracht en natuur-inclusieve visserij; maar in de praktijk is dat niet zo. Nu is natuur-inclusieve visserij: overall in de natuur vissen. Maar het zou zo moeten zijn dat je de natuur de natuur laat; en dat je er voor zorgt dat populaties gezond kunnen bestaan, dat vissen groot en oud kunnen worden; natuur-inclusief betekent dat de natuur er ook moet zijn maar er is geen onderwaternatuur in de Waddenzee.

F – Het is eerder natuur-exclusief; het gaat om natuur; je stopt een flardje natuur bij de visserij en dan zeg je dat je natuur-inclusief vist; dat klopt niet. De ecologie moet bepalen wat mogelijk is en niet de economie; eigenlijk moet je de natuur echt centraal stellen. Natuur-inclusief is eigenlijk een heel vies woord als je het hebt over visserij

D – Natuur-inclusieve visserij is geen goede term; WZ is geen privaat bezit en bovendien natuur; in de natuur oogst je anders dan een boer in natuur-inclusieve landbouw.

A – Bij landbouw kijk je hoe je de natuurkwaliteit kan verbeteren; daar zie je bij vissers nog onvoldoende voorbeelden van; wat kunnen zij nog meer doen bv inbreng kennis, data....

I – Natuur-inclusief is voor de visserij niet beschreven; bijvangst is zeker van belang (hoe minder bijvangst hoe natuur inclusiever. Uit een rijk systeem als de Waddenzee kun je oogsten; het gaat om ruimte scheppen om de natuurlijke ontwikkeling zijn gang te laten gaan; vanwege het medegebruik kan dat niet in de hele Waddenzee.

N – Definities zijn niet duidelijk; Vissen doe je met respect voor de natuur. Natuur-inclusieve visserij zou dan de ecologische draagkracht zijn; dan zou je rekening moeten houden met je natuurdoelen maar dan is het de vraag of je het dan alleen hebt over de wettelijke instandhoudingsdoelen.

Zou goed zijn om voor de Waddenzee te bepalen wat vangst naar draagkracht is;

J – Het zijn allemaal een beetje marketing termen; het hangt in de Waddenzee niet zo zeer af van wat ze doen maar veel meer in welke gebieden ze wel en welke gebieden ze niet vissen; hoe hou je respect voor natuurwaarden in het hele systeem gecombineerd met economische rentabiliteit.

H – Deze termen zijn zonder dat helder is wat er nu mee bedoeld wordt gebakken lucht; op deze manier blijf je weg kijken van de principiële vraagstukken. De vlucht in verhullende termen leidt vooral tot oeverloze discussie.

K – Ik heb niets met zo'n begrip natuur- inclusieve visserij; is weer zo'n mode woord wat niets betekent. Het zijn labels die je er op plakt. Zie je nu ook met circulaire visserij. Wat is het verschil met duurzaam? Vangst naar draagkracht valt daar ook onder. Je moet zo vissen dat je kinderen ook nog kunnen vissen en met zo min mogelijk effecten.

G – sociaal draagvlak is ook van belang; onder sociale druk zal het zo kunnen zijn dat er visserij plaats vindt die niet helemaal goed is voor de natuur.

15. Past huidige visserij bij de Waddenzee? Zo ja, waarom. Zo nee, waarom niet en wat zou er aan moeten veranderen?

C – Mosselkweek mag weg om ruimte te geven voor garnalenvissers.

B – Mosselkweek moet in de waterkolom in de Noordzee.

C, H – MZI zijn het resultaat van een construct; de ruimtelijke kwaliteit van het gebied leidt er onder. Als je kiest voor het stoppen van de bodemzaadvisserij met behoud perspectief sector (mosselconvenant) dan kom je hier op uit maar hoe moet dat als je mosselzaadvangst voor 100% wilt afbouwen; dan heb je 3 keer zo veel MZI's nodig.

D, F – Intensiteit van de mosselen mag naar beneden. De mosselzaadvisserij is teveel ingestoken op aantal kilo's (40 miljoen mosselton) wat nodig is voor de bestaande bedrijfsvoering. Het gaat daarbij niet om wat het gebied aankan.

N, E – Je kunt je afvragen of er kweek in de Waddenzee moet zijn; het is gewoon tuinieren in de Waddenzee en er is een structurele onttrekking van nutriënten aan het systeem waarbij de vraag is of dit de voedselvoorraad van de WZ beïnvloedt. Mosselen hebben ook geen binding met het gebied.

A – Er worden geen mosselen van de platen gevestigd; dat moet zo blijven ook al zijn er meer dan 2000 ha

I – Er zijn nog wel stappen te zetten bv bodemzaadvisserij; 100% beperking gaat veel te langzaam; mosselkweek kan wel blijven; je kunt duurzaam blijven oogsten omdat het zo'n productief systeem is.

H – Mosselkweekperceel is een stuk geul waar de natuur ter plaatse bepaalt in welke mate mosselen overleven en groeien; het enige wat visserij doet is zeesterren verwijderen en oogsten, er is geen bestrijding en geen kunstmest gebruik. Het zijn wel een soort onderwater akkers. Het is een zwaar beïnvloed stukje van de Waddenzee; maar is dat erg? Hetzelfde geldt voor afplaggen van heidevelden en loslaten lopen van heckrunderen; dan is er ook geen sprake meer van ongestoorde natuur, maar een stevige impact. Dus opnieuw, het is maar wat je wilt. Als ongestoorde natuur je vertrekpunt is dan klopt het dat het gewoon cultuurveldjes zijn en dus beter kan wegblijven.

L – Wat er nu nog is, tast het systeem niet onherstelbaar aan en mosselkweek is positief voor het systeem.

M – Mosselsector; mechanisch vissen mag al niet meer op de droogvallende platen en mosselpercelen zijn er al van oudsher; die balans is nu wel goed.

K – Ik begrijp ook niet waarom de mosselkweek uit de Waddenzee zou moeten verdwijnen tenzij je vindt dat het intrinsiek er niet bij hoort. Maar ecologisch kan het wel.

C, D, A, I, K, M, F – Garnalen visserij past wel maar die hebben nog wel wat huiswerk te doen. In de garnalenvisserij valt nog wat te winnen, door vergunningen uit te kopen met de uitkoop regeling (minder schepen en minder vergunningen) en aanvullende maatregelen zoals gebieden sluiten en beperking van het aantal vis uren voor de vergunninghouders die blijven. Intensiteit moet naar beneden. Er moet meer druk komen op het streven de impact op de bodem met de helft te verminderen. Is het ook niet zo als je kijkt naar de cijfers dat de impact juist toeneemt? In de garnalen sector heb je te maken met de "technical creep"; technische vooruitgang maakt dat je op termijn met dezelfde vergunning meer uit het water kan halen. De impact groeit door technologische ontwikkelingen.

C – 4,5 dagen continue (24u) garnalen vissen hoort niet bij WZ, net zo in als die grotere schepen (300 pk met zware tuigen).

E – De tendens is naar grote schepen terwijl die kleine in kleine geulen gingen vissen met relatief weinig bijvangst (kleine boten hebben juist ook last van gebiedssluitingen).

- A – Waar zit de sleutel om de visstand te herstellen? Bijvangst in de garnalenvisserij is waarschijnlijk veel hoger dan wij nu weten.
- N, F – Garnalen houdt zichzelf in stand; dan wordt er veel gevangen en is de markt overspoeld; het zou in omvang kleiner moeten zijn; het zijn hoogwaardige producten; iedereen is gebaat bij lagere productie en hogere prijzen net zoals bij de natuur-inclusieve transitie in de landbouw; de schaalvergroting is een trend die ze moeten doorbreken.
- F – Voor garnalen zou je kunnen werken met een ecologische indicator voor bestandsbeheer. Zoals MSC dat doet met catch per unit effort. Je moet creatief zijn: bijvoorbeeld maandelijks de dichtheid monitoren. Lage dichtheid is een indicatie dat het bestand te klein is. Of quota zetten op kilo's of vistijd. Voor een gezonde visserij moet je een vorm van populatiebeheer hebben. Nu halen vissers niet op de meest duurzame manier garnalen uit zee, omdat ze in hevige concurrentie met elkaar zijn.
- F – Je zou zelfs ter compensatie van de te voorspellen technologische vooruitgang ieder decennium 10% van de vergunningen eruit moeten halen.
- F – Als werelderfgoed visser moet je voorloper zijn. Dat heeft consequenties voor vissers die zich daarbinnen moeten handhaven. Dat kunnen er bv maar 30 zijn, die tegen lagere kosten dezelfde hoeveelheid garnalen eruit halen. De kostprijs is je concurrentie positie. Als die positie goed is kan je over verduurzamingsmaatregelen hebben. Nu de concurrentie zwaar is en er geen plafond is, is er geen ruimte om over duurzaamheid te praten. Vanuit bedrijfsvoering moet je het over een concurrerend product hebben, en dat is niet een grote garnaal. Nu zijn vissers continue aan het slepen en zeven om de >60mm garnaal eruit te halen. Met de helft van de vissers haal je net zoveel kg garnaal eruit voor de helft van de kosten. Met een quotum leg je verantwoordelijkheid voor efficiënt vissen bij de visser. Een quotum op vis-uren gaat om de discussie waar het plafond ligt. Zo'n quotum op uren i.p.v. op vangst doe je als je geen bestandsschatting kan maken maar wel weet dat er sprake is van een race to the bottom. Je gaat de lastige opgave van een sanering uit de weg en knijpt iedereen uit met minder uren. Als de uren onderling verhandeld kunnen worden dan blijven er nog een paar over, zo maximeer je de totale ruimte en laat je de marktwerking z'n werk doen. Economische duurzaamheid zorgt ook voor ecologische duurzaamheid. Vanuit de ecologie kan je beleidsmatig / juridisch te weinig doen, de convenanten zijn vrijwillig en verduurzaming gaat niet lukken met de huidige visserijwet.
- C, A, I, M – Kokkelvissers past want het is maatwerk met goede afspraken, mits we oogsten als er voldoende is.
- B – Kokkels kun je nooit duurzaam oogsten; er kan geen natuur ontstaan waar je kokkels oogst.
- A, I – Oesterrapen past prima mits we oogsten als er voldoende is.
- B – Oesterrapen zou niet commercieel moeten mogen wegens versturende effecten.
- H – Raperij heeft weinig effecten en er komt ook weinig oogst vandaan; maar als je het hebt over effect per eenheid product dan is de verstoring wel weer groter; dat kun je niet kwantificeren daar moet je afspraken over maken.
- F – Bij de oogst van Japanse oesters gaat het nu om verstoring, er wordt niet gekeken naar de ecologie. Als je gaat toespitsen op een bepaalde doelsoort zoals Japanse oester, moet je vanuit een analyse van de functie in het ecosysteem, bepalen wat de max hoeveelheid en max areaal is wat bevist mag worden, als surplus oogst.
- K – Schelpdier kweek en handkokkelaars vind ik passend.
- L – Handkokkelen en oesterrapen vind ik redelijk ongevaarlijke activiteiten en die kleinschalige visserij ook. Wel lastig om met die kleinschalige visserij het hoofd boven water te houden.
- D, E, B – Geïntegreerde kleinschalige visserij en visserij met terugkoppel mechanismen, kan goed maar geen uitbreiding met handkokkelvergunning.
- B – Allen met zelfde motorcapaciteit en scheepsvolume, directe verkoop aan toprestaurants en lokaal en veel toeristen die dat komen bekijken.
- A – Kieuwnet visserij met staand want is vanuit dierenwelzijn oogpunt niet passend, een kwellende dood
- K – Staand want is super kleinschalig maar je moet niet in de valkuil stappen dat alles wat kleinschalig is wel duurzaam is. Kleinschalig past heel goed; maar je zou dat beter moeten bekijken; met name kijken naar zeebaars en kijken naar bijvangst van trekvisserij.
- A – Er is discussie over spieringvisserij waarbij het niet helder is wat impact is op visetende vogels.
- I – Geen grootschalige zeewierkweek op de WZ

L – Die wetenschappers gaan er van uit dat als de visserij er helemaal er niet zou zijn er fantastische dingen zouden gebeuren. Daar geloof ik niet in.

J – De sector moet aan banden gelegd worden om zich tegen zichzelf te beschermen. Er moet nu heel veel gevestigd worden om rendabele vangsten te hebben. Bepaalde gebieden moeten gesloten worden voor de visserij. Het is geen door god gegeven grondrecht overal te vissen. Dat zijn dingen die niet goed geregeld zijn, dat kan beter in het belang van de natuur, en de visserij op de lange termijn: door niet teveel schepen, niet te krachtige schepen, en niet teveel bedrijven op de rand van de rentabiliteit te laten voortbestaan.

C – In het algemeen mochten van oudsher dingen, het is lastig voor vissers als het nu verdwijnt.

F – Jammer dat het niet lukt om een passende visserij te ontwikkelen. Vergt een enorme verandering die creativiteit vergt en bij visserij voelt als dat er iets af gaat.

N – Moeilijk; zou je juist kijken naar kleinschalig of grootschalig; handhaving en regulering is veel gemakkelijker met 1 groot bedrijf dan met 10 bedrijven. Kleinschalig heeft meer toegevoegde waarde; die zijn veel flexibeler en passen hun vangst aan bij de natuurlijke fluctuaties.

N – certificering kan belangrijk zijn; Ik denk dat mensen wel meer willen bijdragen aan een waddengarnaal of een waddenmossel; als je kunt laten zien dat je een bijdrage levert aan natuurherstel; Bv met mosselen daar zou je een soort stempel kunnen bedenken voor mosselen die met MZI's zijn gekweekt zodat je een financiële prikkel creëert voor die transitie.

I – Verduurzaming en transitie die we hebben lopen vind ik goed; het zijn lange trajecten.

I – de NB wet zit zo in elkaar dat wanneer een Passende Beoordeling niet aantoont dat er een negatief effect is, het kan: op basis van bestaand onderzoek. Als het onderzoek er niet is dan kun je ook niet zeggen dat er een negatief effect is.

G – Er moet meer bekend zijn over voedselweb en technieken om er wat aan te doen. kennisleemten moeten helder worden gemaakt.

16. Welke gebieden/seizoenen/soorten/metiers/visserijtechnieken/vangsten zijn passend?

C – Vissermannen moeten niet alleen op een schip gezien drukte op het Wad.

E – Elk vangtuig is zo goed en zo slecht als de visser die het gebruikt.

E – In sommige seizoenen vis je niet en als ze te klein zijn dan hou je op met vissen.

N – Waddenzee is jaarrond belangrijk voor vogels dus je verstoort altijd wel.

B – Passend zijn staand want en hengels en haakjes. Werpnetten.

B – Doorvissen bij temperaturen onder 5 graden moet je niet willen; niet goed voor visser en vogels.

F – Je moet 50% sluiten, niet alleen banken maar ook geulen. Verder niet met sleepnet vissen en geen garnalen in het voorjaar omdat je dan te weinig vangt en er te veel bijvangst is.

I – Je moet het passend maken door gebiedssluiting, technieken en vangstbeperking maar dan ligt de mededingingen autoriteit als snel op de loer. Retail heeft ook een grote invloed.

J – Visserij is niet echt onacceptabel; is kwestie van regulering die voor vissers en maatschappij acceptabel is.

H – In de formulering van werelderfgoed is wel heel goed nagedacht over wat de WZ is; daar is ook visserij. Natuur heeft het primaat en maar je moet ze naast elkaar beschouwen. Wereld erfgoed spreekt zich niet uit over kleinschalig. Je moet soms ook blij zijn met grootschaligheid anders krioelt het van de schepen en dat wil je ook niet. Vanuit het oogpunt van verstoring zou je wellicht toch liever grote schepen hebben dan nu alleen die kleine bootjes.

M – Soms moet je een bepaalde manier van reguleren gebruiken bv in een bepaald seizoen de visserij sluiten zoals gebeurt bij kokkels.

17. Wat moet er gebeuren om de oogst ook voor toekomstige generaties te borgen?

C – Bewust omgaan met ecosysteem maar ook de fysieke ruimte behouden. Gebieden kan je niet sluiten voor alle visserij want dan wordt het onmogelijk om te vissen qua ruimte.

B – Eerst natuurlijke productie op orde krijgen en dan verantwoord oogsten in max 40 %.

D – Prijsstelling / marktwerking; garnalen sector gaat zich zelf de das om doen.

F – Je moet met een andere bril kijken; het gaat steeds meer over zo goedkoop mogelijk produceren; concurrentie van kweekproducten wordt steeds groter. In de supermarkt is prijs nog steeds doorslaggevende factor. Op het moment dat de prijs van garnalen te hoog wordt schakelt men over op roze garnalen. Gezien de markt werking is het de vraag of er voor de volgende generatie nog wel een boterham te verdienen valt.

E – Instroom van nieuwe ondernemers van buiten de huidige visserij die een ander type ondernemer wordt; die vissen combineert met gastheerschap en andere takken van bedrijvigheid.

A – Consumenten die het product graag blijven eten, vissers moeten met een goed verhaal komen hoe zij op een verstandige manier de visserij uitoefenen.

H – Vissers doen het niet voor hen zelf maar vooral voor perspectief voor hun zonen; in hun hart vinden vissers heel veel maatregelen onzin maar zij denken uiteindelijk wel constructief mee om tot een oplossing te komen omdat ze goed snappen dat de maatschappij aan het veranderen is. Dus toekomst hangt vooral ook af van hoe dat gesprek gaat.

18. Biologische kenmerken zoals groei, voortplanting, levensduur verschillen per vissoort en maken sommige soorten beter bestand tegen intensieve visserij dan andere soorten. Wat zijn volgens jou meer of minder kwetsbare soorten en welke visserij intensiteit is passend daarbij?

A, C, E – Meeste schelpdieren en garnalen kunnen wel tegen een stootje. Japanse oesters hebben wel langere tijd nodig maar daar zijn er wel heel veel van. Bij garnalen is wel groeioverbeving mogelijk (garnalen zijn minder dik).

F – Nu vissen we onder in de voedselketen; zijn kort levende snel producerende soorten; het is al een gepasseerd station! Het is van oudsher een gebied waar goed op vis kon worden gevestigd. Wij vinden dat nu heel normaal; hevig gespecialiseerde vissers die vissen op het onkruid van de zee.

H – Visserij druk is voor elke soort verschillend. De maximum sustainable yield wordt bij opportunistische soorten zoals bij garnalen niet toegepast; stap dan over naar verstandig vissen of niet vissen op gezette tijden: kijk pragmatisch naar je bestanden als collectief en niet vanuit de individuele visser! Voor mosselvisserij gebeurt dat al wel ; binnen de sector zijn er dan nog wel verschillen maar binnen de PO worden daar dan besluiten over genomen. Garnalen sector wil dat ook, en daar liggen visserij- en beheerstechnisch ook mogelijkheden maar dat loopt vaak stuk op de NMA (mededingings autoriteit) met als probleem dat de maatregelen bedoeld zouden kunnen zijn om de markt te beïnvloeden (kartelvorming), wat vanuit EU-regelgeving niet is toegestaan.

C – Jonge vis is het meest kwetsbaar maar ook trekvis al gebeurt daar wel wat aan.

C – Visserij kan passend zijn middels vistuigen; garnalenvissers hebben een zeefnet, dat kan worden gefinetuned, of weer met pulstuig vissen of periodiek sluiten (maanden of weken) is ook een goede optie.

F – Je moet vanuit een gebied werken en dan vormgeven hoe je daar mag vissen. In de praktijk werkt het alleen niet, je kan er geen boterham mee verdienen. In transities moet je exclusiviteit van een visserijvorm toestaan waar anderen niet mogen komen, anders wordt het nooit aantrekkelijk.

M – Door evolutie gaan soorten zich wel aanpassen; in Spanje zijn ook kokkels terwijl de temperaturen daar altijd hoog zijn.

D – Ruimtelijke verdeling van voor visserij open en gesloten gebieden

19. Als jij het over zonering hebt waar denk je dan aan, 30% no take zone zoals in marine protected areas, unesco kern en bufferzones of huidige verdeling van gesloten gebieden,.... En waarom?

C – Zonering moet niet automatisch altijd gesloten gebieden zijn maar kunnen ook gepaard gaan met bepaalde restricties zoals de zone 1, 2, en 3 gebieden in de NZ;

L – Ongestoord: Het is een dogma, bijna een religie dat sluiten altijd goed is. Als je het daar niet over eens bent dan kom je er nooit uit.

C – Er hoeft geen enkel gebied 100% beschermd te zijn.

D – De vraag is of je no take zones nodig hebt als je oogst afstemt op wat de Waddenzee kan hebben.

E – Zoneren moet niet maar wel flexibel meebewegen bv wel real time closure toepassen

K – Ik vind dat je alleen moet sluiten als er een bepaald gebied is dat je intrinsiek van belang vindt, dan sluit je het om te kijken wat er gebeurt. Het gaat er in de discussies om dat het na de sluiting beter moet gaan. In de hele discussie is zonering een dogma

G – Het is een instrument wat je kunt inzetten: als zonering kan helpen om negatieve effecten van visserij tegen te gaan moet je dat doen.

K – Het is super interessant om te zien wat er gebeurt als je gebieden sluit en als je wilt weten wat er gebeurt als je de natuur z'n gang laat gaan, dan is het een verstandige maatregel.

I – Er gebeurt al meer dan wettelijk nodig is.

N – 30% is een mooi uitgangspunt maar ook een arbitrair getal; misschien moet het wel 50 of 70% zijn.

D – Beter om grote robuuste gebieden te hebben zodat WZ beter kan herstellen.

J – Wat je verliest in het huidige systeem (overal vissen op een paar postzegeltjes na) is een serieus gebied van serieuze omvang waar het systeem zich kan herstellen.

A – 30 % sluiten zou misschien minimum moeten zijn om gradiënten te dekken en processen ruimte te geven om ongestoord voortgang te vinden maar 50 % zou mooi zijn. en dan 30% van een representatief deel voor habitat dat aanwezig is (diep/ondiep, droogvallend/geul, oost/west, kwelder) en 20 iets meer op de platen en zoet/zout overgangen. Het gaat ook om mobiele soorten en dan heb je wel ruimte nodig.

J – Het is goed om te vertrekken met een % in een onderhandelingstraject, bv 30%, en zien waar je uit komt

H – Ik heb niets met percentages; het gaat bij zonering ook om: wat wil je bereiken, en waar liggen de relevante plekken.

I – Je kunt discussie voeren dat de helft vrij moet zijn van bodemberoering, maar dat is eigenlijk niet de gewenste discussie vanuit beleid. Het gaat erom dat je het natuurlijk systeem z'n gang wilt laten gaan. We hebben gesprekken met betrokken partijen over waar zouden de gebieden moeten liggen, hoe kunnen die het beste bijdragen aan de natuur, waar is het te slikken voor de visserij organisaties. Het is altijd een compromis.

K – Gesloten gebieden is voor mij een onderdeel in een gereedschapskist, je doet dat afhankelijk van wat je wilt bereiken. Als dat het beste middel is, dan is de grootte van het gebied afhankelijk van het doel wat je wilt bereiken. Dus waarom 30% en niet 10% of 70%.

B – economische waarde van 40% bevissing in een rijke Waddenzee is groter dan de huidige praktisch 100% bevissing in de huidige arme zee. Internationale literatuur over zeenatuur geeft aan dat je van 40% moet uitgaan.

F – 50% sluiten geldt dus alleen voor de garnalenvisserij. Je moet no-take zones hebben, gebieden met een tussenvorm zoals passieve visserij i.p.v. slepende visserij, en open gebieden. Dus eigenlijk een 3-deling.

C – Het blijft maatwerk; afsluiting voor garnalenvissers mag niet automatisch betekenen dat er geen stand want visserij meer mag plaatsvinden

L – Zonering gaat over het wel of niet toegankelijk zijn. Het is bijzonder dat voor elke visserij de gesloten gebieden anders liggen. Je moet redelijk veel achtergrond hebben om te snappen waarom het zo verdeeld is zoals het is.

D – Als je het opnieuw intekent zou je dan het oostelijke wad bestemmen voor alleen natuur en de rest openstellen voor alles of alles openstellen voor een veel minder intensieve visserij?

J – Vooral van belang grote gebieden te sluiten, goed te handhaven, en met volledige diversiteit aan omstandigheden. Als je gaat onderhandelen over stukken van kombergingen kiezen ze de stukken die de hoogste potentie voor visserij hebben, niet ecologische potentie. Hele komberging beschermen is misschien iets te simplistisch: maar je hebt geen controleurs, geen quota, het is makkelijk voor vissers, het creëert mogelijkheid te zien wat de potentie is van een gesloten gebieden.

J – Alleen oostelijk, niet westelijk wad sluiten is geen goed idee, want de fysica is verschillend (diepte, stroming) en de potentie kan heel verschillend zijn. Dan kom je daar niet achter in westelijk wad. In westelijk wad kan je het Eierlandse gat afsluiten, dat is moeilijk bereikbaar voor vissers, want ze moeten omvaren, dus een uitstekende kans om daar niets te doen
H – Zonering in kombergingen is niet mijn idee, want dan sluit je economisch interessante gebieden zonder dat ecologisch veel winst wordt behaald. Dus je zou beter eerst moeten kijken in het veld en dan een logische gebiedsindeling maken in samenhang met wat je wilt bereiken

B – Voor visserij moet je tenminste een complete komberging sluiten in het westen, midden en oosten. Ze verschillen omdat de fysiologische omstandigheden per gebied verschillen (bv waterdiepte, stroomsnelheid, de verhouding geulen en platen). Aan ecologen de vraag voorleggen waar die gesloten gebieden moeten zijn.

H – Garnalenvisserij vindt vooral plaats daar waar kale bodem is. Je ziet dat er bij vissers ook wel begrip is voor bv herstel van zeegrasvelden. In die zin is denken in kombergingen niet verstandig; ook sluiten Eierlands gat gaat niet zo veel ecologische natuurwinst opleveren; het is een systeem waar geulen en platen met elkaar in balans zijn; geulen waar het relatief snel stroomt. Dat zie je terug in het bodemleven; in geulen kom je her en der lanice tegen dan heb je het eigenlijk wel gehad; het is zo dat het winst op gaat leveren als je het hebt over het hebben van ongestoord gebied en niet zo zeer als winst qua biodiversiteit. Natuurwinst in termen van ongestoordheid als intrinsieke waarde is er dan natuurlijk wel.

N – Van belang dat het grotere aaneengesloten gebieden zijn. De benadering van de kern geheel beschermen en er omheen sta je meer gebruik toe spreekt mij wel aan. Dan maak je ook een soort gradiënt

C – De pijn van het sluiten van gebieden moet ook evenredig verdeeld zijn over de gehele visserij en vissers die blijven vissen moeten dat onderling bespreken; liefst aansluitend aan gebieden die al dicht zijn; het gaat om hun toekomst.

K – Het is niet legitiem om het zo maar te sluiten, of voor de een wel en de ander niet; het gaat dan om wie de grootste lobby heeft gehad.

C – Je moet dynamisch zoneren omdat het gebied wandelt.

J – Beter dat (red: groot aaneengesloten gesloten gebied) dan dat vissers elke 100m moeten opletten of het gesloten of open gebied is. Beter is het hele kombergen te sluiten en schepen bij overtreding in beslag te nemen.

D – Delen sluiten voor recreanten

N – Je wilt ongestoorde ruimte hebben door versturende factoren uit te sluiten; natuurbeleving mag op een manier die niet teveel impact heeft.

B – In WZ begint het met zorgen dat je zichtbaar en aanspreekbaar bent als beheerder en toezichthouder om het gebruik onder controle te houden. Waddenunit kan deze taak nu niet goed uitvoeren. Wadwacht systeem kan dit oplossen in toeristenseizoen.

20. Welke natuurlijke processen/habitats/soorten wil je beschermen met gesloten gebieden? Welke processen/habitats/soorten profiteren mee in de open gebieden door het zogenaamde spillover effect?

A – Je wilt dat processen ongehinderd tot stand kunnen komen, als je gebieden goed kiest, komen de processen en kwaliteiten wel. Belangrijk om gesloten gebieden goed te beschermen. Niet verder aan knutselen bv soorten of substraat alleen als het echt iets bijdraagt. Processen die van belang zijn : larven transport, sediment/watertransport, migratie van soorten.

I, F – Het gaat vooral om voorkomen bodemberoering om de natuurlijke ontwikkeling zijn gang te laten gaan; om verstoring van het natuurlijke proces waarin habitats ontstaan, te voorkomen.

J – Je wilt niet dat visserij iedere vierkante meter zo exploiteert dat je geen delen met rust laat; die delen met rust wil je ook gebruiken om na te gaan hoe je de andere delen die je wel gebruikt beter kunt gebruiken.

H – Bij veel gebieden gaat het sluiten om het sluiten. Er zit een onderzoeksvraag onder, bijvoorbeeld of er dan zeegras of sabellaria terugkomt. Maar veelal sluit je om ongestoorde ontwikkeling mogelijk te maken. Ik verwacht niet dat er iets anders uitkomt zonder visserij of met bevissen. Waar soorten voorkomen wordt primair door het systeem bepaald, niet door de visserij.

J – Bij een gebied vrijwaren van visserij, moet je je doelstellingen helder hebben, en dan niet specifiek voor soorten. Het doel moet zijn hoe het systeem zich herstelt na visserij, wat visserij met zo'n gebied doet. Dan kan je daarna alsnog besluiten dat visserij mogelijk moet zijn. Als je denkt dat iets door visserij komt en dat gebeurt niet, dan hoor je dat nog lange tijd. We vissen nu zo intensief dat we niet weten wat het effect is van niet bevissen.

H – je moet eerst weten wat impact is, en dan kun je nut en noodzaak van gesloten gebieden bepalen; tot nu toe wel vertrouwen in de afwegingen van de overheden.

K – Het gaat erom dat je iets wilt beschermen, welke maatregelen dan het beste zijn; dus als je doel bijvoorbeeld is om een bepaalde vogelpopulatie te beschermen, dan zou je voor de visserijvormen die negatieve interacties hebben met die vogels maatregelen moeten nemen.

B – Broedkolonies in broedseizoen en buitendijkse HVPs bij hoogwater.

B – Het gaat om beschermen van diversiteit en gradiënten.

F – Je moet ook wel geulen sluiten.

J – Je moet 10 jaar wachten – minstens- om effecten te zien. Bij mosselen duurde het 15 jaar voor je iets zag. Je moet diversiteit aan omgevingen hebben. Het moet beleid worden om niet iedere 3 jaar discussie te hebben, want dat sluit niet aan bij de tijdschaal van ecologische processen.

C – Ik geloof niet in spillover effect: de Scholbox heeft laten zien dat het niet werkt.

A – Spillover effect voor soorten die bewegen (larven, garnalen, jonge vis of grotere dieren) in open gebieden. Processen en habitats minder.

21. Is huidige verdeling optimaal. Zo ja, waarom? Zo nee, waarom niet en wat zou er aan moeten veranderen?

L – Het ziet er gek uit omdat het per deel sector zo is besloten. Ik heb geen revolutionair nieuw idee om het weer opnieuw te doen.

D – Het is nu een ontzettende lappendeken.

C – Vissers weten heel goed waar ze wel of niet mogen komen, het generaliseren van dit soort kaarten voor buitenstaanders is helemaal niet zo van belang voor de vissers; zonde van het werk om te komen tot die gebieden.

F – Het is zeker niet optimaal, het is vanuit een sectorale benadering, en vanuit kanskaarten van sessiele soorten, waar zitten de nonnetjes en mosselbanken. De lijntjes zijn dus niet zomaar getekend, en het is het beste wat we hebben en op zichzelf wel een puzzel.

E – Huidige lappendeken is een onderhandelingsresultaat en geeft geen rationeel natuurbeheer maar wel rust; voor rationeel natuurbeheer moet je weten waar maximaal effect en rendement zit; kijk met kennis en waarnemingen van vissers waar sublitoraal herstel mogelijk is.

I – Het is een compromis. Voor de garnalenvisserij zijn de gesloten gebieden zo gekozen dat ze voor de visserij minst betekenis hebben, en niet voor de natuurwaarden.

J – De kaarten met gesloten gebieden zijn een lappendeken geworden waarbij je waarschijnlijk niet meer weet waarom welke gebieden gesloten zijn. Je heb niet echt een substantieel gebied waar de natuur zijn gang kan gaan.

H – Er zitten veel compromissen in. Ik zou bijvoorbeeld de geul bij het Balgzand dicht doen. Het is de onderzoekstuin van het NIOZ en een compleet gebied. Er zit niets bijzonders, maar omdat het voor de garnalenvisserij wel belangrijk is, is het als onderhandelingsresultaat open gelaten.

B – Huidige verdeling is lachwekkend.

B – Begin met kijken naar het geheel, en dan naar eventueel ontbrekende elementen, gradiënten, en verbindingen met omliggende gebieden bv door ook de NZ kustzone tot 20m diepte aan de beschermde gebieden in de WZ toe te voegen.

A – Nu is sluiting activiteit gestuurd en niet systeem gestuurd. Er zou integraal ruimtelijk beleid moeten zijn van de verschillende visserijen in plaats van iedere visserij z'n eigen plekje. We kijken niet naar interactie en processen in systeem.

F – Ik zou het wel willen veranderen; in de meest radicale vorm de gehele Oostelijke sluiten en de koppeling met Lauwersmeer weer open maken om op de juiste schaal iets te kunnen doen zodat je ook de Eems er bij kan betrekken.

M – Als je alles vrij geeft is ook niet goed want het zijn niet allemaal slimme vissers. Je moet gebieden sluiten, dat is ook goed, maar niet het hele wad. Zoals we het nu hebben gereguleerd met de visserij is het goed.

D – Als het ooit tot een herverdeling komt van zones dan wellicht ook echt zeggen dat je gebieden aanwijst waar je niets doet.

C – Er moeten niet nog meer gesloten gebieden bij komen, droogvallende platen zijn ook al no take behalve voor oesters en kokkels.

M – Eén regelgeving is beter, dat je in bepaalde gebieden mag komen voor alle vissers: garnalen/oesters/kokkels. Nu is er een visser die wil oesterrapen, maar die mag niet op de grote plaat oester rapen, terwijl anderen er wel mogen kokkelvissen en garnalenvissers mogen vissen waar kokkelaars weer niet mogen komen. Ik ben wel voor herverkaveling om het simpeler te maken; zal wel strijd geven.

A – Huidige verdeling litoraal is oké, sublitoraal zou sleepnetvisserij er ook uit moeten met zo veel mogelijk overlap (dus waar garnalen niet mogen ook geen andere gesleepte visserij).

H – Verder moet je de huidige afspraken zo laten. Het deel van de oostelijke wad dat voor schelpdiervisserij is gesloten (struktuurnota) moet je niet weer willen openbreken. Idem voor het referentiegebied dat sinds 2004 dicht is voor de garnalenvisserij.

E - Overig

C - Kennis kan beter; het liefst het hele ecosysteem goed in kaart brengen en we moeten zeker meer weten over vis. We zouden ook beter gebruik kunnen maken van de kennis van vissers.

F – Bijzonder dat er geen ambassadeurs zijn van dit gebied; hier zijn het oude vissersmannen op roestige boten terwijl het in andere gebieden marien biologen zijn die het verhaal vertellen. Ook moet het gezicht van het gebied (de visser en waddenunit) een prominentere plek hebben.

N – Handhaving gebeurt met te weinig schepen en die zie je van ver af aan komen terwijl toezicht ook heel belangrijk is.

D - Convenanten zijn in het Waddengebied sectoraal; met alle convenanten over elkaar heen krijg je nog niet de rijke Waddenzee terug. Resultaten per sector kunnen dan wel goed zijn, maar bij elkaar opgeteld niet. Ik hoop dat we op een hoger abstractieniveau met elkaar in discussie gaan over dat het zo niet door kan gaan. Iedereen voelt dat wel aan, misschien moeten we net als voor NZ akkoord naar een WZ akkoord gaan.

E – Belangrijk om naast de convenanten ook andere waarden mee te laten spelen zoals het sociaal-economische aspect en de verbinding tussen kustdorpen en het wad.

N - Benader natuurherstel vanuit het algemeen belang; hoe beter je natuur op orde is met een impuls op de natuur, hoe meer ruimte je kan creëren voor medegebruik. Zie ook de Markerwadden.

F - We zouden veel meer moeten kijken naar hoe het beheer in vergelijkbare gebieden gaat; meer van elkaar leren. Bv naar Alaska waar je in een hele riviermonding niet mag vissen.

F - Overheid zou een belangrijkere rol moeten spelen; Beleidskant beweegt bijna niet. Het gaat te langzaam; opbrengst van convenanten is niet heel groot.

B – Vibeg wordt geëvalueerd maar andere convenanten zouden ook moeten worden geëvalueerd.

B – Zorg dat er een afspraken kader komt voor de vaste vistuigvisserij.

F - Wees je bewust dat economie en ecologie nauw verbonden zijn en de ontwikkeling in visserij achter loopt op de status en ontwikkeling van het gebied. Er zijn stevige beleidskeuzes nodig. Zolang dat niet gebeurt is de opbrengst van visserijconvenanten zeer laag en gebeurt er niet zoveel. Het vraagt van natuurorganisaties en beleidsmakers om pilots in gesloten gebieden toe te laten.

L - Er valt meer te doen met het merk Waddenzee door producten meer te promoten (uit de natuur, low input, duurzaam, biologisch) en noordelijke provincies moeten het meer gaan consumeren.

D – Parallel met de landbouw; industrie en retail bepalen de kiloprijs; er is behoefte aan een streekproduct met beter imago en hogere prijs.

F - Het probleem is dat de overheid geen lange termijn visie heeft hoe de visserij zich moet ontwikkelen, de convenanten zijn allemaal ontstaan vanuit ruzie tussen natuurbeschermers en vissers. De overheid begeleidt en volgt, er worden geen eigen keuzes gemaakt.

M - Visserij sectoren zijn op hun hoede wat de natuursector voor ze gaat bedenken. En dat begrijp ik volledig want de natuursector is ook een bedrijf en zullen altijd blijven lobbyen.

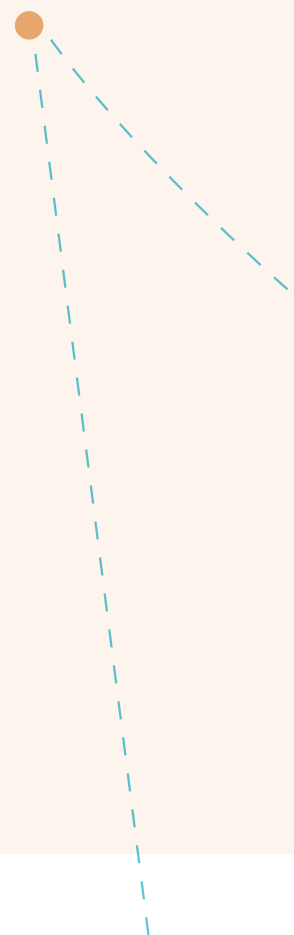
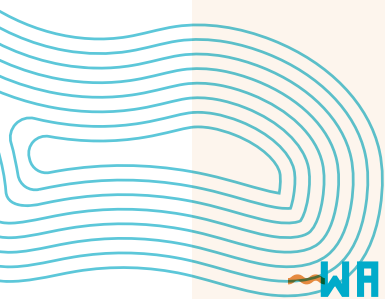
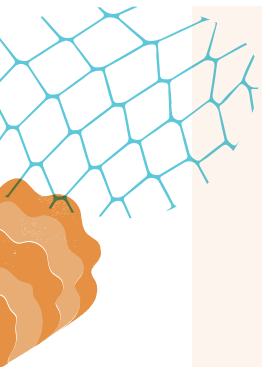
K - Alle mensen (vanuit natuur, visserij, etc) die het over de visserij hebben, hebben het allemaal over iets anders. Als je niet met elkaar over hetzelfde praat, kom je er niet uit. Er is een heel andere aanpak nodig, beginnend bij het snappen van elkaars beelden van de Waddenzee en waar die vandaan komen. Nu gaan stakeholders werkprocessen in met post-its en meteen de inhoud in, terwijl met alle verschillende denkbeelden ze het niet over hetzelfde hebben. Met zeegrasherstelprojecten heb je dat ook, daar zit ook een heel groot verschil van mening en inzicht in. We zouden het er ook een keer over moeten hebben wat we daarmee willen.

PROGRAMMA **NAAR EEN
RIJKE WADDENZEE**

**Bijlage 3. Kijkrichtingen
voor natuur**

WAD VEERKRACHTIG!

<https://themasites.pbl.nl/natuurverkenning/kijkrichtingen-voor-natuur>

<p>Vitale natuur</p> 	<p>Opgave:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Internationaal karakteristieke biodiversiteit behouden, herstellen en ontwikkelen. <p>Drijfveren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De mens is verantwoordelijk voor behoud en waar nodig herstel van biodiversiteit. • Biodiversiteit is het beste gewaarborgd in grote verbonden gebieden waarin ruimte is voor natuurlijke processen. • Nederland heeft internationaal afspraken gemaakt om de achteruitgang van biodiversiteit te stoppen.
<p>Beleefbare natuur</p> 	<p>Opgave:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Groen in stad en buitengebied evenals natuur op zee voor een breed publiek bereikbaar, toegankelijk en beleefbaar maken. <p>Drijfveren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Een groene/blauwe leefomgeving is een bron voor ontspanning en gezondheid • Landschappelijke variatie, natuurlijkheid en het voorkomen van aantrekkelijke soorten zijn de basis voor beleefbare natuur. • Groen en blauw in de omgeving is belangrijk om draagvlak voor natuur(beleid) te krijgen, vermindert de zorgkosten en is een vestigingsplaatsfactor.
<p>Functionele natuur</p> 	<p>Opgave:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Diensten die natuur levert herkennen en zodanig benutten dat ze duurzaam kunnen voortbestaan. <p>Drijfveren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De mens is verantwoordelijk voor het duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen zodat die ook beschikbaar blijven voor komende generaties. • Planten, dieren en natuurlijke processen zijn duurzaam te gebruiken door de mens. • Uitputten van natuurlijke hulpbronnen leidt op de lange duur tot hoge kosten.
<p>Inpasbare natuur</p> 	<p>Opgave:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De economische lusten van natuur versterken en de lasten van natuurwet- en regelgeving beperken. <p>Drijfveren:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Natuur is mooi en belangrijk, maar ondergeschikt aan andere functies. • Natuur is robuust, dynamisch en past zich aan. • Belemmeringen voor economische ontwikkeling die voortvloeien uit wet- en regelgeving moeten worden weggenomen.

PROGRAMMA **NAAR EEN
RIJKE WADDENZEE**

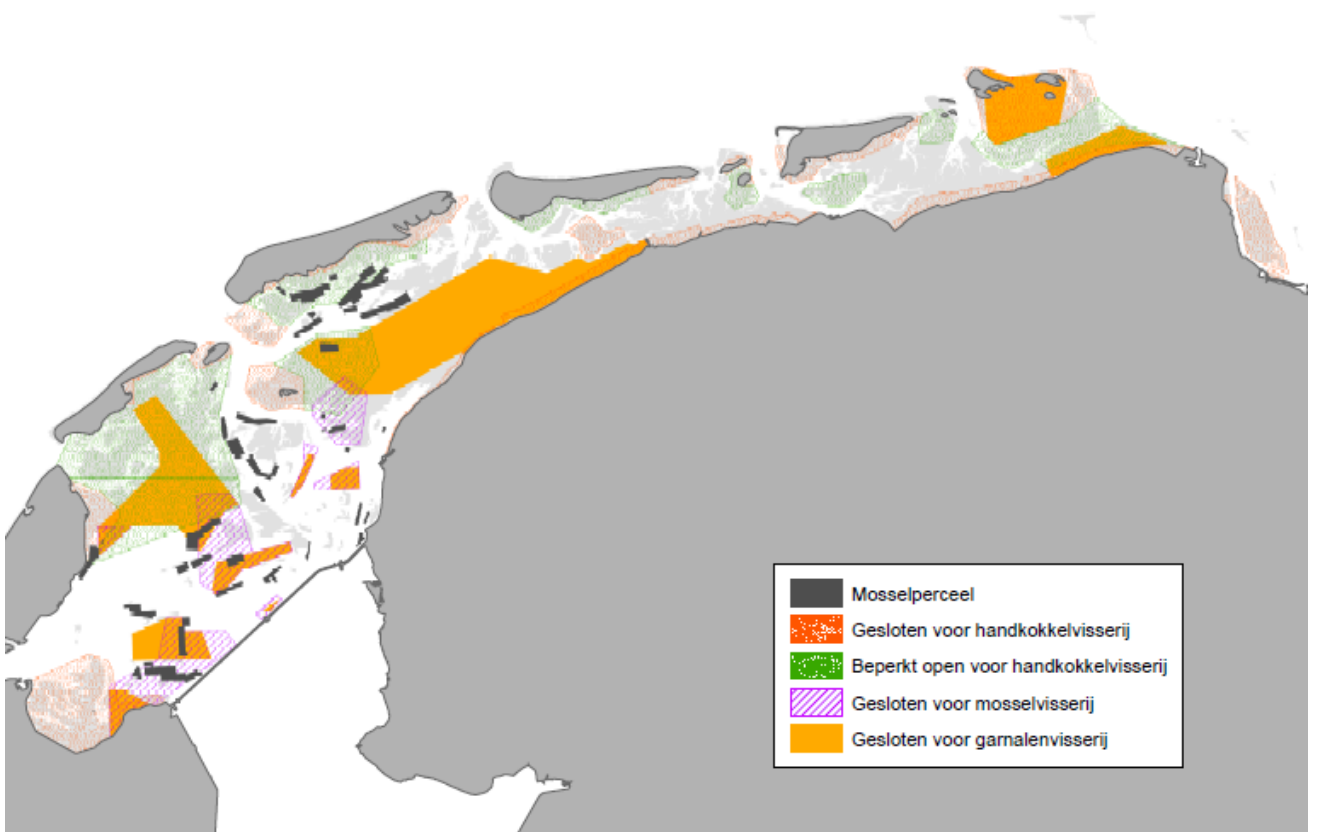
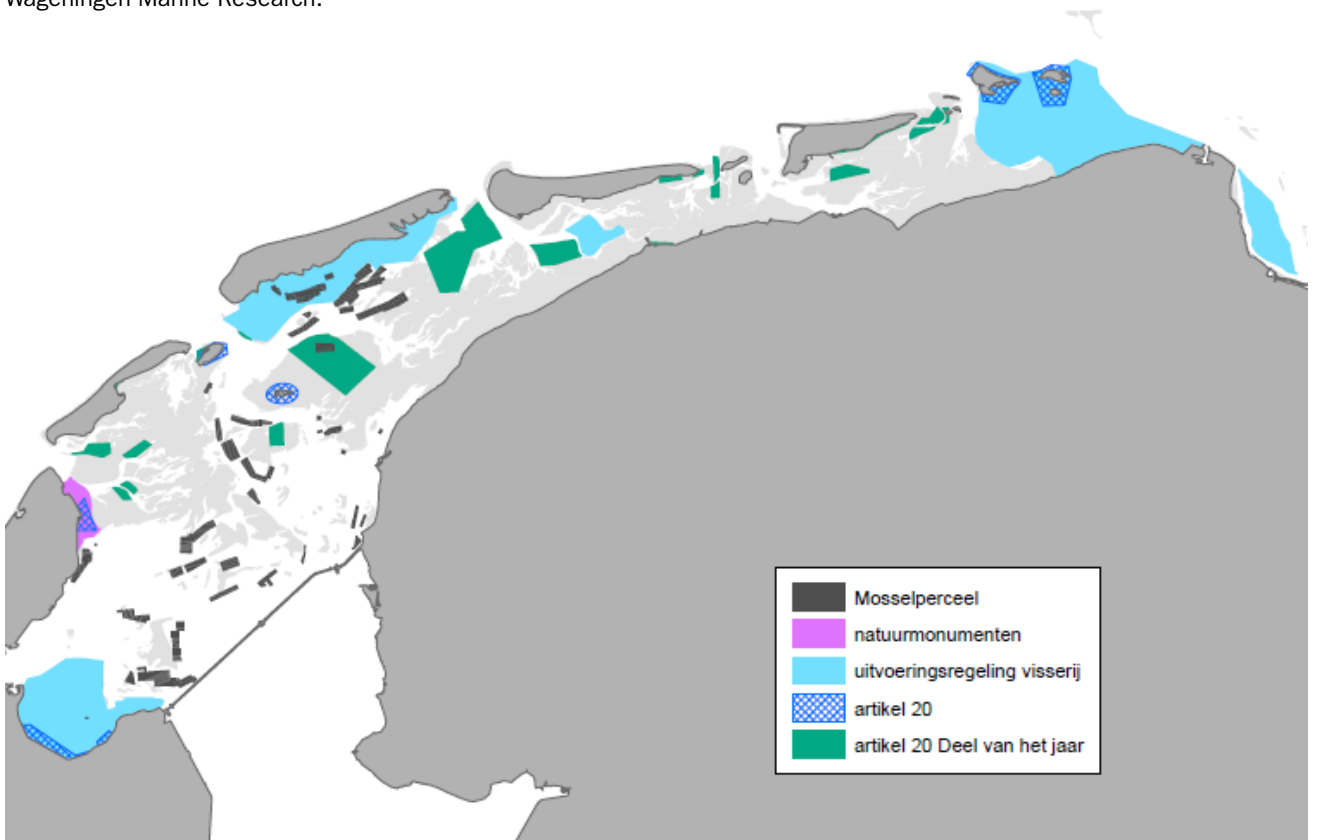
**Bijlage 4. Voor visserij
gesloten gebieden**

WAD VEERKRACHTIG!

Deze kaarten zijn gemaakt door
Wageningen Marine Research.

PROGRAMMA **NAAR EEN
RIJKE WADDENZEE**

WWW.RIJKEWADDENZEE.NL

 [@RIJKEWADDENZEE](https://twitter.com/RIJKEWADDENZEE)

